

**Žarko Lazarević**

Identitetne zadrege  
slovenskega  
ekonomskega  
zgodovinopisja

*Poti emancipacije  
gospodarskega zgodovinopisja  
o 19. in 20. stoletju pri  
Slovencih*

V problematizaciji gospodarskega razvoja Slovenije v 19. in 20. stoletju velja poudariti, da gre za obdobje velikih sprememb. To velja za družbo kot celoto, a tudi za njene posamezne podsisteme. Tudi gospodarstvo pri tem ni bilo zaradi vzročno-posledične povezanosti nobena izjema. Slovenija je v tem času opravila epohalen prehod iz agrarne v industrijsko družbo z vsemi socialnimi implikacijami v dveh različnih družbenoekonomskih kontekstih. Podajanje teh osnovnih kontur historigenega razvoja gospodarstva v Sloveniji v preteklih dveh stoletjih vzpostavlja vsebinski okvir raziskovalnih tematizacij. K temu je treba že na tej točki pridružiti konceptualni kontekst razvoja gospodarskega zgodovinopisja na ravni stroke in umestitve znotraj družbenopolitičnih razmer, ki se kažejo kot izjemno pomembne. V nadaljevanju tako nameravamo predstaviti le najbolj značilne točke v prestrukturiranju slovenskega gospodarskega zgodovinopisja o ekonomskih procesih 19. in 20. stoletja. Se pravi točke, ki v retrospektivnem pogledu pomenijo dodano vrednost siceršnjim dosežkom. Nikakor pa ni naš namen podati komentirane bibliografije zgodovinopisnih člankov, razprav ali monografij o gospodarski preteklosti Slovenije. Predstaviti nameravamo torej transformacijo od tradicionalne zasnove k moderni konstrukciji historigene znanosti.

Na začetku tako postavljamo štiri trditve, ki opredeljujejo nadaljnjo vsebino in predstavljajo ozadje, na katerem se je razvijalo slovensko gospodarsko zgodo-

vinopisje. Prva trditev glasi, da je slovensko zgodovino-pisje glede na število raziskovalcev skromno. In znotraj tega majhnega števila aktivnih in pišočih raziskovalcev je tistih, ki se ukvarjajo z gospodarsko zgodovino 19. in 20. stoletja, še toliko manj. Kakega drugačnega sklepa glede repertoarja raziskovalnih tem tudi ni mogoče zapisati, saj je bil omejen na različne vidike industrializacije. Ne samo da so bile vsebinsko omejene, tudi v prostorsko-geografskem smislu je bilo enako. Ena temeljnih značilnosti slovenske historiografije, ne da bi iz te opredelitve izključevali gospodarsko zgodovino-pisje, je opredelitev referenčnega prostora slovenskega zgodovino-pisja. Ta je bil v preteklosti in v aktualnosti zožen le na slovenski etnični prostor.

Druga trditev je interpretativne narave in izpostavlja vprašanje definiranosti gospodarske zgodovine kot poddiscipline, kot specifične zvrsti znotraj historične znanosti. Dolga desetletja je bila gospodarska zgodovina na obrobju zanimanja strokovne javnosti. Povsem drugače kot v primeru gospodarske zgodovine srednjega veka, ki je bila deležna znatno več pozornosti, raziskovalci pa neprimerno več ugleda. V spletu različnih okoliščin je k temu nekaj pripomogel tudi odnos vodilnih historiografskih avtoritet. V tem kontekstu so značilne besede prof. Frana Zwittra, ki je v polemiki z Rudolfom Bičaničem sredi petdesetih let odločno odklanjal potrebo po posebnih predavanjih iz tematike gospodarske zgodovine z argumenti, da so te teme sestavni del siceršnjih učnih vsebin.<sup>1</sup> Odsotnost specifičnih gospodarsko-zgodovinskih vsebin na akademski ravni je prav gotovo prispevala k odložitvi uveljavitve gospodarskega zgodovino-pisja znotraj slovenskega prostora in pridobitve samostojne identitete znotraj slovenskega zgodovino-pisja ne samo za čas raziskovanja 20. stoletja, temveč velja enaka ugotovitev tudi za 19. stoletje.

Tretja trditev, ne presenetljivo, posega na področje politike oziroma prevladujoče ideologije v Sloveniji

---

<sup>1</sup> Rudolf Bičanič, *Ekonomska povijest medju ekonomskim in historijskim naukama*. V: *Kosov zbornik, Zgodovinski časopis* 1952/1953, str. 820–825; Fran Zwitter, *Gospodarska zgodovina kot znanost*. V: *Zgodovinski časopis* št. 1–4, 1954, str. 169–172. Rudolf Bičanič, *Još jedna riječ o ekonomskoj povijesti in Fran Zwitter, Odgovor*. V: *Zgodovinski časopis* št. 1–4, 1955, str. 197–201.

v drugi polovici 20. stoletja. Gotovo ne gre prezreti dejstva, da je tudi komunistična oblast po letu 1945 kazala nerazumevanje in nenaklonjenost do gospodarske zgodovine. Ne samo na ideološki ravni, ko so morale biti v ospredju kolektivitete, temveč tudi na povsem praktični raziskovalno-prezentacijski ravni. Dejansko je podajala interpretacijski vzorec. Zgodovinarjem ni dovolila veliko manevrskega prostora. Zgovorna je anekdota, ki jo vedo povedati starejši kolegi o letu 1929, ki je v partijski ideologiji veljalo za krizno kot posledica uvedbe šestojanuarske diktature. Ugovori zgodovinarjev, ki so brez interpretacije navajali samo dejstva, čeprav je tudi to že interpretacija – da je bila diktatura uvedena 6. januarja, da je bil borzni zlom v ZDA šele 24. oktobra, da je v Jugoslaviji gospodarska konjunktura trajala še celo leto 1929 in da je bilo glede ekonomskih kazalnikov to eno najbolj uspešnih let, ko je gospodarska aktivnost dosegla višek v celotnem obdobju med vojnama –, so bili ostro zavrženi. Skorajda se je zdelo, da zgodovinarji z navajanjem vrstnega reda dejstev zagovarjajo diktaturo in predvojno družbeno ureditev in da izkazujejo nerazumevanje »zakovitosti« lastnega dela in historičnega materializma.

Zgodovinarji so pač trčili na komunistično razumevanje nedavne preteklosti. Zato se je povsem upravičeno zastavlja vprašanje geneze partijske interpretacije gospodarske preteklosti pred letom 1945. Gre za preveritev vprašanja, ali je bila res izoblikovana za nazaj z oblastnih pozicij in neprikritega komunističnega hotenja po monopoliziranju historičnega spomina tako v interpretativnih odtenkih kot na selektivni empirični ravni. Legitimiranje sedanjosti je terjalo tudi ustrezno enostransko konstrukcijo preteklosti v skladu z ideološkim dojemanjem sveta in položaja ljudi v njem. Ne samo sedanjost, tudi preteklost je morala biti postavljena v marksistični epistemološki model razumevanja in interpretacije historične procesne dinamike. Prav gotovo lahko zatrdimo, da so bili globalni okviri podani že v času med obema vojnama, o čemer pričajo številna dela komunistično opredeljenih publicistov na temo socialnih nepravilnosti znotraj gospodarskega kompleksa v času med obema vojnama. Prav tako je treba izpostaviti

interpretacijska navodila in priporočila oziroma natančnejše rečeno direktive organov komunistične stranke, ki niso dopuščale dvoma. V tem pogledu je značilen Kardeljev govor na goričanski konferenci, v katerem je na temelju predhodnih tez podal shematični interpretativni vzorec medvojne gospodarske zgodovine, ali, denimo, njegova poročila centralnemu komiteju Komunistične partije Jugoslavije o stanju v Sloveniji.<sup>2</sup> Tudi v povojnem obdobju ni bilo odstopanj od tega vzorca. Zgodovinarji naj bi samo dali potrebno strokovno legitimacijo.

Zanimivo je, da se je v času po drugi svetovni vojni pojavila tudi literarizirana različica komunistične interpretacije gospodarske preteklosti Slovenije izpred druge svetovne vojne. Izšla je takoj po koncu druge svetovne vojne. Mislimo na delo priznanega slovenskega pisatelja Lovra Kuharja oziroma Prežihovega Voranca in njegov znamenit roman *Jamnica*,<sup>3</sup> ki je na sofisticiran način utrjeval predpisani ideološki vzorec pravičnega razumevanja gospodarske preteklosti. *Jamnica*, kot sinonim Slovenije, lahko brez zadržkov opredelimo za prvo gospodarsko zgodovino Slovenije o obdobju med vojnami, resda v romaneskni podobi, a vendar. Delo prav gotovo ni bilo naročeno, saj je bil avtor viden in voden slovenski oz. jugoslovanski komunist z izrazitim literarnim darom in kot kakovosten pisatelj je tudi ostal v literarnih analih. Roman je bil napisan po temeljitem študiju predvojnih gospodarskih in socialnih razmer in lastne avtorske izkušnje. Hkrati pa predstavlja partijsko komunistično enostransko interpretacijo gospodarskega stanja z izrazito tendenciozno, celo pejorativno podobo gospodarskega stanja pred drugo svetovno vojno, z neprikrito tendenco izpostavljanja struktur in mehanizmov »krivične preteklosti«.

Kot četrto trditev zapisujemo vtis, da znotraj gospodarskega zgodovinopisja o 19. in 20. stoletju, kljub posrednim in neposrednim pritiskom, ki smo jih ravnokar predstavili, ne moremo govoriti o uveljavljanju marksistične konceptualizacije zgodovinskega razvoja. Profesionalni raziskovalci so se temu skušali izogniti na

---

<sup>2</sup> Edvard Kardelj, *Zbrana dela*, 1, Ljubljana, 1989, str. 320–364, 421–437.

<sup>3</sup> Prežihov Voranc, *Jamnica*: roman soseske, Ljubljana, 1945.

dva, enako učinkovita načina. Na eni strani je šlo za zavesten umik v starejša obdobja, ki so bila politično manj občutljiva. Na drugi strani pa so se pri obravnavi gospodarsko-zgodovinskih pojavov iz novejšje in najnovejše dobe zatekli v deskriptivni pozitivizem in obravnavo procesov, kar njihovim delom še danes daje vrednost v empiričnem pogledu. Zavestno so se odrekli izpostavljanju jasnih interpretativnih stališč. Povsem razumljivo stališče, saj se je zastavljalo pomembno vprašanje: Kako v ozračju »partijske historične resnice«, časovne in predvsem čustvene »nedistance«<sup>4</sup> relevantno ocenjevati oz. interpretirati gospodarski razvoj Slovenije v okvirih kapitalistične družbene ureditve in pri tem ohraniti zavezanost profesionalni historični etiki? In nadalje: Kako vrednotiti zasluge za gospodarski razvoj Slovenije in poslovne večine posameznih podjetnikov? In to tistih, ki so bili kot pripadniki gospodarskih elit v povojnih procesih komaj dvajset let poprej ožigosani kot »narodni izdajalci«, »brezvestni izkoriščevalci, pijavke slovenskega ljudstva in delavskega razreda«, »ki jih je doletela zaslužena kazen«, in s tem postavljeni zunaj zakona in zapovedano izključeni tudi iz zgodovinskega spomina.<sup>4</sup>

\*\*\*

Navedba teh okoliščin je bila nujna, da se predstavi okolje in razmere, da spoznamo logiko in duh časa, kar je vplivalo na konstituiranje oziroma identitetno redefiniranje slovenskega gospodarskega zgodovinopisja o 19. in 20. stoletju. Vsekakor je težko v enem zamahu z enoznačno trditvijo opredeliti razvoj slovenskega gospodarskega zgodovinopisja v drugi polovici dvajsetega stoletja. Zlasti zato, ker to ni bilo enovito obdobje. Skušali ga bomo opredeliti v nekaj medsebojno povezanih zaključkih. Kot prvi sklep služi trditev, da se je slovensko gospodarsko zgodovinopisje kot usmeritev začelo oblikovati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Temu empiričnemu dejstvu dodajamo konceptualno-

---

<sup>4</sup> Na primeru bančnikov je bila obravnava predvojnih podjetnikov ilustrativno predstavljena v razpravi Žarka Lazarevića, Slovenski bančniki in leto 1945. V: Bančni vestnik, št. 10, 2002, str. 55–57.

metodološki poudarek, da se je slovensko gospodarsko zgodovino pisje konstituiralo na podlagi tradicionalnega deskriptivnopoziitivističnega vzorca. Obe dosedanji izhodišči ustvarjata podlago tretjega ugotovitvenega sklepa, da čas resnih sprememb v konceptualnem in metodološkem pogledu prav gotovo predstavljajo devetdeseta leta prejšnjega stoletja. Pri tem moramo tudi poudariti dejstvo, da je v vsaki predstavitvi razvoja zgodovino pisja nujno na konceptualni ravni ločevati med 19. in 20. stoletjem ne samo zaradi različne narave in kontekstov gospodarskozgodovinskih procesov, temveč zaradi zgoraj omenjene časovne in predvsem – kar se v zgodovino pisju novejše dobe kaže kot bistveno bolj problematično – čustvene distance. In ta brez vsakega dvoma ni bila vgrajena v prevladujočo ideološko in interpretativno paradigmo zgodovine, kar je močno vplivalo na razvoj ekonomskega zgodovino pisja novejše dobe v Sloveniji.

Znanilec nastanka posebne discipline znotraj zgodovino pisja, ki sliši na ime gospodarska zgodovina, se je že zelo zgodaj pojavil na obzorju slovenske historične znanosti. Pravzaprav še preden je bila ta sama konstituirana in prepoznana kot taka. Oznaka znanilec v tem primeru ni mišljena v nobenem drugem pomenu kot pozitivnem. Opozoriti namreč želim na osebnost in delo Ivana Slokarja,<sup>5</sup> prvega slovenskega šolanega gospodarskega zgodovinarja, ki je v povojnem času sicer obveljal za politično kontroveržno, a v vseh drugih pogledih izjemno zanimivo osebnost. Tudi njegova življenjska zgodba je nenavadna za zgodovinarso srenjo, v zgodovino se je zapisal z dvema temeljnima deloma. Prvo je povezano z zgodovino pisjem, ko je Ivan Slokar zgodovino interpretiral raziskovalno, drugi z aktivnim ustvarjanjem slovenske gospodarske zgodovine.

Slokar je na dunajski univerzi študiral gospodarsko zgodovino in pravo oziroma ekonomijo. Na obeh študijskih smereh je bil promoviran s temama iz starejše gospodarske zgodovine avstrijskega prostora.<sup>6</sup> Nato

---

<sup>5</sup> Žarko Lazarević, Dr. Ivan Slokar – zgodovinar, geograf, pravnik bančnik in izumitelj. V: Bančni vestnik, št. 4, 2002, str. 47–49.

<sup>6</sup> Disertacija na gospodarski zgodovini je imela naslov *Die Beziehungen Herzog Friedrichs von Tirol zu Kaiser Sigmund (1410–1437)*. Zgodovinarska disertacija je bila nato objavljena v reviji *Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und*

je sledilo temeljno, življenjsko delo na področju zgodovinarstva. Leta 1914 je izšla njegova knjiga o industrializaciji Avstrije za časa cesarja Franca I. (1835–1848).<sup>7</sup> Knjiga šteje skorajda 700 strani in še danes velja za eno temeljnih del na to temo. Tudi današnji avtorji jo še vedno citirajo, pa čeprav z današnjega stališča ne izstopa po metodološki inovativnosti. V tem pogledu ostaja tipični predstavnik in dosežek ravni zgodovinarstva svoje dobe. Odlika Slokarjevega dela je namreč izdatna dokumentiranost, saj navaja veliko podatkov in virov.

Z razpadom habsburške monarhije je Slokar »izgubil«<sup>8</sup> tudi predmet preučevanja. Namesto univerzitetne kariere, za katero si je prizadeval na Dunaju, ga je zaneslo na položaj direktorja Zadružne gospodarske banke v Ljubljani, ki je postala njegovo drugo življenjsko delo. Namesto podoživljanja zgodovine z reprezentacijami v pisani besedi je postal njen aktivni akter, soustvarjalec slovenske gospodarske zgodovine. Banko je vodil ves čas njenega obstoja do leta 1945, vmes pa je bil tudi predsednik slovenskega bančnega združenja. Zaradi preudarne politike je banka hitro napredovala, navsezadnje je med vsemi bankami imela najvišji delež pri zajemanju depozitov prebivalstva. Njegov ugled kot bančnika je zelo porasel. Izpostavljene funkcije pred drugo svetovno vojno in med njo so njegov položaj po drugi svetovni vojni izdatno slabšale. Z vsemi svojimi sposobnostmi in talenti je bil odrinjen na družbeno obrobje.<sup>8</sup>

Razbremenjen drugih dolžnosti se je Slokar na stara leta ponovno vrnil k raziskovalnemu delu, ki ga je opravljal v mladosti, in se znova lotil gospodarske zgodovine. V visoki starosti, z večjimi ali manjšimi zdravstvenimi težavami in kljub nekaj desetletij trajajočemu premoru mu je delo gladko steklo. Tako je v osrednjih slovenskih zgodovinarskih revijah (*Kronika in Zgodovinski časopis*) v desetih letih (1954–1963) objavil kar štirinajst gospodarskozgodovinskih razprav iz različnih,

---

Vorarlberg. VIII. Jahrgang, 1911. Na pravo pa je promoviral s temo *Die industrielle Export Oesterreich-Ungarns und seine Einfluss auf die Handelspolitik der Monarchie*.

<sup>7</sup> *Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I.*

<sup>8</sup> Društvo bančnih zavodov Slovenije, *Ob osemdesetletnici ustanovitve društva* 21. december 1921, Ljubljana 2002.

predvsem starejših obdobj slovenske zgodovine. Napisanih, vendar neobjavljenih pa je ostalo še skoraj ducat njegovih razprav.<sup>9</sup>

Izmed neobjavljenih je treba posebej izpostaviti raziskovalno tematizacijo oglaševanja v Sloveniji 19. stoletja, ki se z današnjega stališča zdi še najbolj pomembna. Z modernim pristopom, z izdelano in zaokroženo zamisljo je želel prek analize oglasov v slovenskih medijih predstaviti časovno dinamiko in strukturne spremembe industrializacije slovenskega prostora.<sup>10</sup> Delo je ostalo v rudimentarni rokopisni obliki, na ravni popisane in v smiselne vsebinske celote razvrščenega gradiva. Izostala je sicer analiza in postavitev v družbenogospodarski kontekst, a rokopis vendarle izžareva inovativnost in iniciativnost. Slokar je bil v tem času izjema znotraj slovenskega zgodovinopisja, kar si je lahko privoščil, saj je deloval na obrobju, zunaj »uradnega« toka institucionaliziranega zgodovinopisja.

Obetavnim začetkom gospodarskega zgodovinopisja moderne dobe, ki ga je zastavil Slokar s knjigo o industrializaciji iz leta 1914, ni sledilo nadaljevanje. Slokarjeva perspektiva slovenskega zgodovinarja iz dunajskega zornega je bila znatno širša, kot se je videlo in čutilo iz ljubljanskega pogleda. Raziskovalna omejenost na slovenski etnični prostor je postala prej pravilo kot ne. In tako je preteklo pol stoletja, da je izšla knjiga podobnih dimenzij kot Slokarjeva iz 1914, a drugačnih ambicij. Tako se prav značilno tudi na primeru gospodarskega zgodovinopisja kaže splošna značilnost slovenskega razvoja. Aktualni modernistični pojavi dolgo časa ostanejo osamljeni, nekako sporadičen vzklik, ne sledi jim proces. Tačas pa se tudi stimulatívna moč inovativnih in modernističnih pobud povsem izčrpa, iz historične perspektive zdrsnejo na raven poskusa.

Slovensko gospodarsko zgodovinopisje je tako stanje preseglo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. S polstoletnim zamikom je dobilo lastno nepretrgano pro-

---

<sup>9</sup> Jože Šorn, In memoriam – dr. Ivan Slokar. V: Zgodovinski časopis št. 1–2, 1971, str. 103–106.

<sup>10</sup> Kaledoiskop razvoja obrti in industrije na slovenskem ozemlju gledan skozi prizmo reklame in propagande do razpada Avstrije, Rokopis, Ljubljana, 1964.

cesno dinamiko, ki sega tudi v današnji čas. Začelo se je z dihotomijo, z identitetetno razdvojenostjo, tako značilno za slovensko gospodarsko zgodovinopisje v konceptualnih in metodoloških vidikih. Sredi šestdesetih let sta se pojavili dve knjigi, druga ob drugi sta izšli le v razmaku enega leta. Vsaka posebna in vsaka drugačna, a za gospodarsko zgodovinopisje enako pomembna. Ena je predstavljala pogled iz Slovenije na Slovenijo, druga pogled na Slovenijo od zunaj. Ena je ostala na ravni poglobljene obravnave sicer velikega, a s stališča zgodovine kot kompleksa človeško-duhovnih in materialno-naravnih razmerij manjšega problema, druga je prakticirala univerzalistično načelo celovitosti.

Naj najprej začnemo s pogledom na Slovenijo iz ljubljanske perspektive. Začetek razvojne procesnosti slovenskega gospodarskega zgodovinopisja je bil v Ljubljani povezan z zgodovino 19. stoletja. Doba tega stoletja je bila namreč ravno prav odmaknjena, da je ostala zunaj budne pozornosti »uradne interpretacijske doktrine«. Vsebinskega loka s Slokarjevim delom ni bilo, nadaljevalo se je, samo na videz presenetljivo, z agrarno zgodovino. Natančneje z razpadom fevdalne agrarne strukture na Kranjskem in postopno komercializacijo in individualizacijo v kmetijstvu od srede 18. do srede 19. stoletja. V jedru zavidljivo obsežne doktorske raziskave je bil agrarnotehnični prevrat s proizvodno modernizacijo kmetijstva in formalno-pravna defevdalizacija kmetijskega sektorja. Na ravni miselnih konceptov je raziskava sodila v jedro doktrinarne interpretacijskega vzorca, saj je vključevala dva sestavna elementa komunističnega pogleda na zgodovino in kmetijstvo: izvore in historično krivičnost »agrarnega kapitalizma« ter »poglobitev in pospeševanje družbenega razslojevanja na vasi«, tako priljubljene politične floskule komunistične retorike. Če je v začrtanih časovnih koordinatah delo ostalo v slovenskem gospodarskem zgodovinopisju zaradi ambiciozne obravnave enega stoletja prej izjema kot ne, pa je bilo drugače na ravni metodološke definiranosti. Marjan Britovšek je namreč apliciral, v skladu z duhom časa in seveda tudi stroke, metodološko konstanto in strukturo obravnave problemov. Njegove besede so bile jasne: »Delo je pisano s historijsko rekonstrukcijskega

stališča, dognanja pa so utemeljena s podrobnimi arhivalnimi raziskavami.«<sup>11</sup> V skladu z neprikrito in pristojušo izraženim deskriptivno-pozitivističnim pristopom je delo v empiričnem smislu občudujoče dokumentirano. Je tipičen primer pristopa, ki je dal slovenskemu gospodarskemu zgodovinopisju nekaj izjemnih del.

Vzporedno z Britovškovo knjigo pa je nastajala še druga, vsestransko drugačna in znatno bolj ambiciozna. Iz današnjega zornega kota je ni mogoče opredeliti drugače kot kontrapunkt, in to ne samo Britovškovega delu, temveč tudi porajajočemu se slovenskemu gospodarskemu zgodovinopisju v času izida, a tudi kasneje. V New Yorku je bila namreč leta 1965 natisnjena prva slovenska gospodarska zgodovina izpod peresa Toussainta Hočevarja. Hočevarjevo delo je bilo plod povsem drugačnih okoliščin, kot so jih doživljali zgodovinarji v Sloveniji. Kot ekonomist in zgodovinar je Hočevar preživel profesionalno kariero na ameriških univerzah.<sup>12</sup> Miselni svet, koncepti tamkajšnje odprte akademske sfere in sproščeno družbeno vzdušje so Hočevarja zaznavno razlikovali od slovenskih zgodovinarjev. Tako je sredi šestdesetih let z vso močjo stopil v slovensko gospodarsko zgodovinopisje s sintetičnim pregledom gospodarske zgodovine Slovencev od zemljiške odveze do začetka šestdesetih let dvajsetega stoletja. Koncept njegove knjige je bistveno odstopal ne samo zaradi dela v tujini, temveč zaradi predhodne izobrazbe. Kot ekonomist je Hočevar v strukturo historičnega koncepta in problematizacijo raziskovalnih poglavij vgradil repertor in kategorialni aparat, ki ni bil lasten tedanjemu slovenskemu zgodovinopisju. Večinsko je temeljil na družboslovnih disciplinah, predvsem na ekonomski vedi. Obravnavo gospodarskega razvoja je sektorsko razčlenil na kmetijstvo, industrijo in finančni sektor in znotraj tega natančno razločeval vzroke in posledice dolgoročnih strukturnih sprememb. Že leta 1965 je natančno razčlenil posledice slovenskega prestopa v jugoslovansko

---

<sup>11</sup> Marjan Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, Ljubljana, 1964.

<sup>12</sup> O življenjski poti Toussainta Hočevarja glej: Stane Granda, Toussaint Hočevar (25. 6. 1927–21. 4. 1987). V: *Zgodovinski časopis*, št. 1, 1988, str. 129–131. Ivan Ribnikar, Dr. Toussaint Hočevar (1927–1987) – v spomin. V: *Bančni vestnik*, št. 5, 1987, str. 155.

državo in spremembo relativnega ekonomskega položaja Slovenije znotraj jugoslovanske države vse do šestdesetih let prejšnjega stoletja. Težko je bilo prezreti, da je kot prvi povzel značilnosti razvoja in učinke uveljavitve drugačnega družbenega koordinacijskega mehanizma po letu 1945. Pri tem je z izpostavljanjem strukturnih značilnosti slovenskega gospodarstva uporabil povsem samosvojo periodizacijo, ki se je izogibala členitvi obdobja po letu 1945 glede na dinamiko političnih procesov in označevanja značilnosti posameznih period s popularnimi poimenovanji tedanje politične retorike.<sup>13</sup>

Uporaba pojma »slovenska ekonomija« pri Hočevarju ni bila naključje. Je logična izpeljava njegovega velikega poudarjanja pomena nacionalnega v gospodarstvu in tesne prepletenosti in medsebojne pogojenosti ekonomske in kulturne sfere v konstituiranju Slovencev kot posebne etnične skupnosti. Po njem naj bi šlo za dve plati istega procesa. Podrobno in prepričljivo je to tezo predstavil v dveh razpravah na temo etničnosti in gospodarskega razvoja ter ekonomskih determinat pri oblikovanju Slovencev kot modernega naroda.<sup>14</sup> Hočevarjevo izhodišče se je izkazalo za upravičeno, saj ni malo primerov, ki potrjujejo pogojenost nacionalne/kulturne emancipacije z ekonomsko.<sup>15</sup> Od sodobnejših raziskav velja omeniti primer Lužiških Srbov, pri katerih je ekonomska emancipacija povsem izostala. S prehodom prebivalstva v industrijski in storitveni sektor v dobi velikih strukturnih gospodarskih in socialnih sprememb 19. stoletja so kot etnična skupnost postopno zdrsnili na raven folklorne kuriozitete.<sup>16</sup>

Hočevar je torej odpiral vprašanja, ki jih v Sloveniji niso mogli ali smeli, in pri tem imel interpretacijsko svobodo, da mu ni bilo treba vztrajati na deskriptivnem

<sup>13</sup> Toussaint Hočevar, *The Structure of Slovenian Economy*, New York, 1965. Toussaint Hočevar, *Slovenian role in Yugoslav Economy*, Columbus, Ohio, 1964.

<sup>14</sup> Toussaint Hočevar, *Slovenski družbeni razvoj*, New Orleans, 1977. Toussaint Hočevar, *Finančno posredovanje v večjezični državi – primer slovenskega delniškega bančništva v Avstriji, 1900–1912*. V: *Bančni vestnik*, št. 12, 1986, str. 384–389.

<sup>15</sup> Miroslav Hroch, *Social preconditions of national revival in Europe*, Cambridge University Press, 1985.

<sup>16</sup> Eduard Kubu, *Lusatian Sorbs in Germany before the Second World War: the influence of the economy on the national question*. V: Alice Teichova, Herbert Matis and Jaroslav Patek (ed.), *Economic Change and the National Question in the Twentieth-Century Europe*, Cambridge University Press, 2000, str. 72–84.

načelu. Ker se je ob tem oprijel še modernih prijemov zahodnega akademskega ekonomskega zgodovinopisja, je znatno prehiteval slovenski zgodovinarski čas tako na konceptualni kot tudi metodološki ravni. Mirno lahko zapišemo, da je sredi šestdesetih let napovedal konceptualna in metodološka preoblikovanja slovenskega gospodarskega zgodovinopisja iz konca osemdesetih oziroma devetdesetih let 20. stoletja. Izjemnost in odmaknjenost Hočevarjevih izhodišč se je vedno znova potrjevala. Vse do začetka osemdesetih let, ko je bil z nekaj objavami v Sloveniji »sprejet« v zgodovinarsko občestvo.<sup>17</sup>

Izjemen je bil tudi Marjan Britovšek, vendar z druge plati kot Hočevar. Profesionalna kariera je Britovška žal odpeljala iz gospodarskozgodovinskih voda. Žal zato, ker bi svojo s vnmemo in natančnostjo lahko veliko prispeval h gospodarskemu zgodovinopisju. Če je bil izgubljen za gospodarsko zgodovinopisje, pa ni bil za zgodovinopisje kot tako, čeprav je obstal na njegovem obrobju. Postal je cenjen raziskovalec zgodovine mednarodnega delavskega gibanja. Usmeril se je v tedaj družbeno bolj cenjeno zgodovino mednarodnega delavskega gibanja in zgodovino Sovjetske zveze.<sup>18</sup> Tako obravnava kmetijskega sektorja v drugi polovici 19. stoletja do danes še ni dočakala nadaljevanja, ki bi ga odlikovali enaka sistematika in enaka globina. Magistrska raziskava Staneta Grande o davčni obremenitvi slovenskega kmetijstva je prinesla pomembna spoznanja, vendar je ostala omejena na davčno področje.<sup>19</sup>

Tako so temeljni problemi agrarne zgodovine v drugi polovici 19. stoletja ostali zapostavljeni. In to v času, ki se kaže s stališča kmetijstva kot zelo pomemben. V retrospektivi kmetijstva v obdobju kapitalistične ekono-

---

<sup>17</sup> Toussaint Hočevar, *Začetki slovenskega poslovnega bančništva 1900–1912*. V: *Bančni vestnik*, št. 12, 1983, str. 335–343. Toussaint Hočevar, *Slovensko poslovno bančništvo 1913–1941*. V: *Bančni vestnik*, I. del, št. 7, 1984, str. 230–234. II. del, št. 9, 1984, str. 267–272. Toussaint Hočevar, *Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik 1900–1930, Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem, Zveza zgodovinskih društev Slovenije*, Ljubljana 1987, str. 61–74.

<sup>18</sup> Iz obsirne bibliografije naj izdvojimo Stalinov termidor, Ljubljana, 1984. Carizem, revolucija, stalinizem. Ljubljana, 1980. Boj za Leninovo dediščino, Ljubljana, 1976.

<sup>19</sup> Stane Granda, *Obremenitev slovenskega kmeta z davki 1850–1914, Magistrska naloga*, Ljubljana, 1978.

mije, ki jo v terminih Ferda Gestrina umeščamo v čas stotih let od srede devetnajstega pa do srede dvajsetega stoletja, lahko ločimo dve veliki strukturni kmetijski krizi, ko je bila prilagoditvena sposobnost slovenskega kmetijstva na veliki preizkušnji. Ob tem imamo v mislih kmetijski krizi v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja ter v času prve jugoslovanske države. Obe sta bili posledici strukturne neprilagojenosti kmetijstva – razdrobljenost kmetij, nizka donosnost ter temu ustrezna rentabilnost in prenaseljenost podeželja – oziroma čedalje bolj uveljavljajoče se komercializacije v tem sektorju. V bistvu se je zastavljalo eno samo, vendar temeljno vprašanje, kako zagotoviti tržno usmerjenost slovenskega kmetijstva, ki ga je zaznamovala prevladujoča drobnoposestniška struktura, in višjo raven pridelave. Tako v kakovostnem kot tudi količinskem smislu, ki bi omogočila kmetom višje dohodke in s tem vsemu v kmetijstvu zaposlenemu prebivalstvu višji življenjski standard, to pa bi spodbudilo industrializacijo. Gre za dolgoročen problem, ki ga je, sicer ne tako formulirane-ga, zaznal že Britovšek.

Krizne razmere v slovenskem kmetijstvu v drugi polovici devetnajstega stoletja niso bile samo slovenska posebnost, temveč je šlo za splošno evropsko agrarno krizo. Izход iz te krize, ki smo jo poimenovali prva strukturna kriza slovenskega kmetijstva, se je kazal samo v odpravi že omenjenih strukturnih neskladij in prilagoditvi proizvodne sestave kmetij denarnemu gospodarstvu. In ravno to se je zgodilo v pogojih splošne konjunktуре avstrijskega gospodarstva, saj je na eni strani prišlo do specializacije proizvodnje s predstavitvijo težišča s pretežne proizvodnje žit na intenzivno živinorejo, posledica česar je bilo povečanje deleža travnikov. Poleg tega so se uveljavile tudi nove panoge kot so sadjarstvo, hmeljarstvo in obnovljeno vinogradništvo. Racionalizacija je prinesla znatno znižanje stroškov proizvodnje, tako v celoti kot tudi na hektar. Kmeti so v proizvodni proces uvajali železne pluge in stroje, širila se je uporaba umetnih gnojil, kar je omogočila cenejša serijska industrijska proizvodnja. Kmeti so dodatno vpeljevali nove kakovostnejše in donosnejše vrste semen. K okrevanju kmetijstva je pripomogla tu-

di država s predpisovanjem zaščitnih carin za domače kmetijstvo, kar je zaradi višjih kmetijskih cen dvigovalo dohodke kmečkega življa. Zaradi velikega razmaha zadružnega omrežja so bili kmeti pod ugodnejšimi pogoji deležni uslug finančnega posredništva, ki niso povzročale nesorazmernega prelivanja sredstev od dolžnikov k upnikom. Hkrati so z zadružništvom dobili pripomoček, ki je na kolektivni ravni lajšal prilagajanje novim gospodarskim razmeram in krepil relativni položaj kmetov kot celote. Druga pomembna strukturna sprememba se je odražala v znižanju števila kmečkega prebivalstva oziroma uskladitvi s produkcijskimi potenciali, saj je v devetdesetih letih prišlo do velikega izseljevanja na kmetih »odvečnega« prebivalstva, ki je iskalo kruh v industrijskih središčih na robu slovenskega etničnega prostora ali drugje v tujini.<sup>20</sup>

Na vsebinski ravni je kontinuiteto s Slokarjevim delom o industrializaciji vzpostavil Jože Šorn. Na začetku šestdesetih let je zagovarjal doktorsko disertacijo na temo razvoja premogovništva v slovenskih deželah<sup>21</sup> in tako najavil svoj raziskovalni interes. Hkrati se je navezoval tudi na Britovškov pristop, saj je med svojega raziskovalna načela vključil dolgoročnost. Usmeril se je namreč v dolgoročno preučevanje gospodarskih tendenc, kajti le časovno široko zasnovane raziskave – doba dveh stoletij, ki ju je zajel v svojih raziskavah, pa zanesljivo ustreza tem merilom – nam izluščijo temeljne razvojne silnice in strukturne spremembe v slovenskem gospodarstvu. Šorn je svoje raziskave začel globoko v predindustrijski dobi in jih prek protoindustrializacijske etape zaključeval v času pred drugo svetovno vojno, ko je Sloveniji le malo manjkalo do sklepnega koraka prehoda v industrijsko družbo. Odločilno je zaznamoval gospodarsko zgodovino na temo gospodarske modernizacije slovenskega prostora v obliki industrializacije kot najbolj značilnega procesa postopne transformacije iz agrarne proti industrijski družbeni podobi.

---

<sup>20</sup> Žarko Lazarevič, Slovensko kmetijstvo od zemljiške odveze do druge svetovne vojne, Zbornik ob 100-letnici Kmetijskega inštituta Slovenije. Ljubljana, 1998, str. 13–30.

<sup>21</sup> Jože Šorn, Premogovništvo na slovenskem do sredine devetnajstega stoletja, Ljubljana, 1962.

Hkrati je bil žal tudi tipičen primer nezanimanja okolja za temeljne ekonomsko-historiografske izsledke. Za življenja mu že pripravljene knjige ni uspelo izdati.

Posmrtno izdana knjiga pa je postavila standarde v gospodarskem zgodovinopisju o 19. stoletju. V knjigi z naslovom Začetki industrije na Slovenskem je Šorn »zgoščeno in sintetično prikazal 150 let slovenskega gospodarskega razvoja od začetkov industrije v prvih desetletjih 18. stoletja do velikih strukturnih sprememb v drugi polovici 19. stoletja, ki jih je povzročilo uvajanje pridobitev industrijske revolucije. Monografija je napisana na podlagi arhivskega gradiva, hranjenega v domačih in avstrijskih arhivih, odlikuje jo izvirna razporeditev snovi, pri kateri upošteva avtor tudi širše socialne in kulturne pogoje na Slovenskem, kot so npr. šolstvo, prevladujoča podeželska struktura slovenskih dežel, relativna zaostalost slovenskega prostora in podobno, hkrati pa – ob spoznanju prevlade podeželja – posebej obravnava tudi neagrarne panoge gospodarstva, ki so bile povezane s proizvodno in trgovsko dejavnostjo kmečkega prebivalstva. Z opozorili na širše značilnosti avstrijske gospodarske politike in avstrijskega gospodarskega razvoja dobiva prikaz razvoja na Slovenskem svoj logični državopolitični in časovno-prostorski okvir. Šornu je prvemu uspelo podrobno, s konkretnimi izračuni in podatki prikazati posamezne značilnosti in stopnje razvoja neagrarne proizvodnje v obdobju nastajanja industrije na Slovenskem, pri čemer je prepričljivo razkril, da so imele različne gospodarske panoge marsikdaj večji pomen in pomembnejši obseg, kot se je domnevalo dotlej. S številnimi podatki o lastnikih podjetij in kapitala omogoča Šornova knjiga natančnejši vpogled v zapletene procese 'akumulacije kapitala' na slovenskih tleh in strukture kapitala glede na njegov izvor ter med drugim razkriva, posebno v prvem obdobju, razmeroma močno podjetniško vnemo trgovcev in lastnikov kapitala, ki so bili doma v slovenskih deželah. Čeprav so bili procesi prenašanja težišča z agrarne na neagrarno proizvodnjo na Slovenskem nedvomno počasnejši kot v razvitejših deželah habsburške monarhije in na Češkem, se – kot kaže Šornova knjiga – začenja močnejše zaostajanje šele v prvi polovici 19. stoletja, ko se začne razmerje med do-

mačim in tujim kapitalom odločneje kot v predhodnem obdobju spreminjati v tujo korist.«<sup>22</sup>

Eden pomembnih pojavov znotraj širokega spektra industrializacije je prav gotovo izgradnja železniškega omrežja. Tej temi je v zgodovinopisju namenjena obsežna monografija Ivana Mohoriča,<sup>23</sup> ki je tako kot Slokar posebnost v slovenskem gospodarskem zgodovinopisju. Pri Mohoriču namreč velja poudariti dejstvo, da ni bil zgodovinar in da je v zgodovinopisno polje vstopil od zunaj. S svojim posegom v zgodovinopisje je izdatno okrepil skromno kadrovsko zasedbo profesionalnih raziskovalcev in predvsem razširil obseg tematizacij gospodarskih vsebin. Ne samo na železnico, temveč tudi na posamezne vidike industrializacije,<sup>24</sup> zlasti rudarstva.<sup>25</sup> V svojem konceptu je Mohorič ostajal v okvirih paradigmatskega okvira tradicionalnega zgodovinopisja in je značilen primer Britovškovega »historijsko-konstruktivskega stališča«, z utemeljitvijo dognanj »s podrobnimi arhivalnimi raziskavami«. Delo je v informativnem pogledu izjemno bogato in dragoceno in s tem ohranja vrednost tudi v današnji čas. Mohorič je fenomen železnic zajel v celovitosti časovne dimenzije, od začetkov do tako rekoč izida knjige. Osnovno stališče, ki preveva knjigo, je, da je železniško omrežje prineslo veliko gospodarsko korist slovenskemu prostoru. Na dolgi rok je bilo to prav gotovo res, kratkoročno, z izjemo neposrednih učinkov gospodarske rasti zaradi trenutno povečanega povpraševanja ob gradnji železnic na lokalnih trgih, pa se zdi, da je bilo nasprotno. Odprtje slovenskega prostora v širši evropski gospodarski prostor, kar je železniško omrežje nedvomno pomenilo, je povzročilo transformacijsko krizo gospodarstva na slovenskih tleh. Nekonkurenčna kmetijska in neagrarna proizvodnja je stopila na bolečo pot dolgoročnega prestrukturiranja z imperativom nujnega dviga konkurenčnosti v regionalnih okvirih. A teh vprašanj, ki bi

---

<sup>22</sup> Jasna Fischer, Peter Vodopivec, O avtorju in njegovem delu. V: Jože Šorn, Začetki industrije na Slovenskem, Maribor, 1984, str. 6.

<sup>23</sup> Ivan Mohorič, Zgodovina železnic na Slovenskem, Ljubljana, 1968.

<sup>24</sup> Ivan Mohorič, Industrializacija mežiške doline, Maribor, 1954. Ivan Mohorič, Zgodovina industrije in obrti v Trziču, Tržič, 1957.

<sup>25</sup> Ivan Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem, Maribor, 1978.

zahtevala spremembo konceptualnega okvirja, si Mohorič še ni zastavljal.

Vendar ni bilo treba čakati dolgo – le leto dni po izidu impozantne Mohoričeve zgodovine železnic je ta vprašanja v drugačnem kontekstu odprl ugledni univerzitetni pedagog in raziskovalec gospodarske zgodovine starejših obdobj, zlasti začetkov kapitalizma v slovenskih deželah.<sup>26</sup> Ferdo Gestrin je nedvoumno opozoril na problem gospodarskega zaostajanja slovenskih dežel, ko je, v enem svojih redkih izletov zunaj ožjega raziskovalnega področja, prodorno izpostavil značilnosti gospodarskega razvoja v drugi polovici 19. stoletja. S trditvijo, da je Kranjska, kot osrednja slovenska dežela, v drugi polovici 19. stoletja imela bolj agrarni značaj kot v prvi polovici,<sup>27</sup> je pravzaprav problematiziral videnje industrializacije in izgradnje železniškega omrežja kot pot takojšnjega in konstantnega napredka. Primerjalni pogled, ki dopolnjuje Gestrinovo problematizacijo, pa pokaže, da proces »reagrarizacije« ni bil samo slovenska posebnost in ni nekaj neobičajnega v transformirajočih se družbah. Podobne procese so raziskovalci zaznali tudi drugod po vzhodni Evropi. Nema lokrat so na posameznih področjih z intenzivnejšim vstopanjem v evropski gospodarski prostor in z začetkom industrializacije agrarne dejavnosti znova okrepile svoj položaj v gospodarski strukturi. Na neki način gre za prilagajanje novim razmeram, saj je bil neagrarni sektor neučinkovit in s tem nekonkurenčen, mednarodni trg kmetijskih izdelkov pa je bil odprt.<sup>28</sup>

Vprašanje problematizacije gospodarskega razvoja kot poti determiniranega napredka je razvidno tudi iz dela Petra Vodopivca, zlasti iz njegovih razprav o recepciji industrijskih pojavov v slovenskem okolju 19. stoletja. Vodopivec je naredil še korak dlje in je industrializacijo in njene posledice, za razliko od drugih, postavil na ozadje družbenih idejnih in ideoloških vzorcev, s či-

<sup>26</sup> Ferdo Gestrin, *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*, Ljubljana, 1991.

<sup>27</sup> Ferdo Gestrin, *Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma* (do leta 1918). V: *Kronika št. 3*, 1969, str. 129–138.

<sup>28</sup> David Turnock, *The Economy of East Central Europe*. Reutledge, 2006. Ivan Berend, *History derailed, Central and Eastern Europe in the long nineteenth Century*, Berkeley and Los Angeles, 2003.

mer je inovativno dopolnil podobo 19. stoletja. S problematiziranjem gospodarskih in socialnih nazorov izstopajočih posameznikov, vplivnih družbenih skupin ter njihovih odzivov oziroma doživljanj počasnih gospodarsko-socialnih modernizacijskih procesov mu je uspelo predstaviti družbeno ozračje, konstrukcijo realnosti, kakor so jo videli sodobniki. In ravno te »subjektivne« konstrukcije stvarnosti so bile tiste, ki so poleg povsem ekonomskih dejavnikov pomembno določale parametre gospodarskega in socialnega razvoja na Slovenskem v devetnajstem stoletju,<sup>29</sup> a tudi v kasnejših obdobjih, pa čeprav tega še nimamo predstavljenega ne empirično ne interpretacijsko.

Tradicionalni metodološki in interpretativni okvir pa je ostal prevladujoč v delih Jasne Fischer. Kot zanimivost naj navedemo, da je v poklicni karieri naredila obraten korak kot Marjan Britovšek. Če se je slednji odmaknil od gospodarske zgodovine v zgodovino delavskega gibanja, pa je Jasna Fischer prehodila nasprotno pot. Nekaj let po opravljeni doktorski disertaciji<sup>30</sup> je »družbeno zaželeno zgodovino delavskega gibanja« zamenjala za gospodarsko zgodovino. Spoznala je, da bi bilo raziskovati delavsko gibanje izolirano od okolja, v katerem se je odvijalo, povsem neproduktivno. Delavstvo kot posebna kategorija je bilo samo posledica drugih globokih gospodarskih procesov. Zato je že pri disertaciji gospodarskim okoliščinam oziroma gospodarskemu razvoju posvetila kar nekaj prostora. Sčasoma je vedno bolj zapuščala okvire delavskega gibanja in končno o tem povsem nehala pisati. S preusmeritvijo so začele nastajati razprave o kvantitativnih vidikih sprememb v gospodarstvu in družbi iz zornega kota populacijske in poklicne sestave v slovenskih deželah v času od druge polovice devetnajstega stoletja do prve svetovne vojne.<sup>31</sup>

Podoba, ki jo lahko zgradimo na temelju omenjenih raziskav, kaže, da na ravni modernizacijskih jeder in protoindustrializacijskih pojavov Slovenija pravzaprav

---

<sup>29</sup> Peter Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*, Ljubljana, 2006.

<sup>30</sup> Jasna Fischer, *»Čas vesolniga socialnega punta se bliža« – socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov do leta 1889*, Ljubljana, 1983.

<sup>31</sup> Jasna Fischer, *Družba, prebivalstvo in poklici*, Ljubljana, 2005.

nič ne zamuja za bližnjo sosesčino. Prvi pojavi industrijskih podjetij ali denarnih zavodov segajo že desetletje ali dve pred sredino 19. stoletja. Se pravi v čas, ko je industrializacija kot kontinuiran proces že preskočila z britanskega otoka na zahodnoevropske atlantske obale. Potem pa se pokaže temeljna dilema slovenskega prostora in gospodarskega razvoja. Sorazmerno zgodnjim modernizacijskim začetkom ne sledi proces, prvi poskusi ostanejo za dolgo osamljeni poskusi, tujki v tradicionalnem prevladujoče agrarnem gospodarskem okolju. Tudi odprtje Slovenije v evropski prostor za izgradnjo južne železnice ni prineslo pospeška v tej smeri. Prej nasprotno, vsaj za Kranjsko je mogoče reči, da je imela v drugi polovici devetnajstega stoletja bolj agrarni videz kot prej. Pričakovane koristi od železniškega omrežja so bile potisnjene nekam v oddaljeno prihodnost. Nekoč razvito obrtno proizvodnjo je izpodrivala industrija. In tako se je zgodilo, da je zlagoma usahnila tudi donosna proizvodnja platna na Gorenjskem. Niso se našli močje, ki bi to proizvodnjo povezali in jo dvignili na drugo vsebinsko in tehnološko raven, kot se je zgodilo v primeru plavžarstva s Kranjsko industrijsko družbo.

Industrializacija na Slovenskem je dobila značilnosti kontinuiranega procesa v osemdesetih, raje v devetdesetih letih 19. stoletja, tj. približno pol stoletja po prvih obetavnih začetkih. Podobno kakor v primeru denarnih zavodov, le desetletja so malo bolj vsaksebi. S tako poznim izhodiščem se Slovenija v času do prve svetovne vojne ni zmogla industrializirati. Dežele, ki so se industrializirale do prve svetovne vojne, so še danes v vrhu evropskega razvoja. Zadnja država, ki je še uje-la ta vlak zunaj področij zahodne in severne Evrope, je bila Italija. Slovenija pa je za povrh vsega za kaki dve desetletji zamudila tudi živahno ustanoviteljsko mrzlico v Avstriji. Gospodarski dosežki so Slovenijo uvrščali v sivo avstrijsko povprečje in s tem glede na primerjalni mednarodni položaj habsburške monarhije na obrobje evropskih gospodarskih modernizacijskih procesov. Tudi stopnje gospodarske rasti v slovenskih deželah, ki so malenkostno odstopale navzgor v primerjavi z drugimi avstrijskimi deželami, niso, tudi na dolgi rok ne, obetale hitre konvergence z razvitejšimi sosednjimi predeli.

Tak tok dogodkov poraja vprašanja o strukturi, pojavnih oblikah in vsebini slovenskega podjetništva. Možni razlogi se ponujajo v izostajanju polovice meščanstva, kar kot razlog počasnega napredka navaja Vasilij Melik. Peter Vodopivec gre za korak dlje in k temu dodaja, da je izostalo podjetniško meščanstvo kot nosilec napredka na gospodarskem in socialnem področju.<sup>32</sup> Izostale so ideje in pobude, teoretske in praktične, o drugačni gospodarski in socialni strukturi. Miselni svet odločujočih družbenih protagonistov je bil razdvojen med tradicijo in moderno. Ni prav tvegana ocena, da je bil z večjo zazrtostjo v tradicionalno družbeno in gospodarsko sestavo manj naklonjen modernim gospodarskim in socialnim tokovom. Zdi se, da je prevladujoča ideologija postala antikapitalizem in protekcionizem – kot odgovor na nezadostno sledenje modernizacijskim procesom. Najprej sta bila oba pojava posledica, kasneje sta deloma že postajala tudi vzrok zamudništva, saj se je izoblikovalo družbeno ozračje vrednostno nenaklonjeno hitrejši modernizaciji. Namesto individualizma so prednjačile kolektivitete, namesto tveganja gotovost; morda v tem pogledu ni predrzno celo reči, da je namesto podjetništva bilo vrednostno višje rentništvo. Opazna je bila tudi instrumentalizacija ekonomskega nacionalizma kot razvojne strategije.

V povzetku lahko zatrdimo, da je bila doba do leta 1918, tj. do vstopa v jugoslovansko državo, s stališča industrializacije pomembna, kajti v tem času so vzpostavili osnovno gospodarsko infrastrukturo: prometno in energetske, vzpostavili pa so tudi sistem slovenskih finančnih institucij. Pozabiti ne smemo niti na izobraženost delovne sile. V tedanjem času se je to merilo s pismenostjo, ki je bila v Sloveniji zelo visoka, več kot 90-odstotna. Poleg tega je pred prvo svetovno vojno industrializacija že dobivala značaj napredujočega procesa.<sup>33</sup>

---

<sup>32</sup> Vodopivec, O gospodarskih in socialnih nazorih.

<sup>33</sup> Žarko Lazarevič, Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja. V: Zgodovinski časopis, št. 3–4, 2007, str. 397–398.

Drugačna pa je bila zgodba gospodarskega zgodovinopisja o 20. stoletju. Le to se je začelo na časovnem izseku obdobja med obema vojnama. Z dejstvom obstoja Jugoslavije so se razmere večplastno spremenile, zlasti na ravni gospodarsko-socialnega okolja. Slovenija v novem okolju navkljub svojim relativno skromnim dosežkom postane gospodarsko najnaprednejši del. Kot pri drugih vzhodnoevropskih narodih tudi v Sloveniji v tem času začne prevladovati retorika in praksa ekonomskega nacionalizma. Kot zelo pomemben dejavnik vstopi država, in to država kot kompenzacija za nezadostno oblikovano družbeno in institucionalno okolje za hitrejši gospodarski razvoj. Kot konstitutivni element nove države Slovenci pridobijo tisto, kar jim je izostalo znotraj habsburške monarhije. To je dostopnost državnih mehanizmov za uveljavljanje lastnih interesov. Država je nastopila kot porok pospešene akumulacije kapitala, kar ni bilo v nasprotju z večdesetletnimi slovenskimi hotenji. In v takem protekcionističnem okolju, v pogojih spremembe relativne ravni cen v korist industrijskega sektorja, je v Sloveniji prišlo do industrializacijskega sunka. Tako kot drugje v vzhodni Evropi je prednjačila tekstilna industrija, tako da se je tehtnica ustvarjenega domačega proizvoda oziroma dohodkov že nagnila v prid neagrarnih dejavnosti. Obdobje med obema vojnama je temeljito zaznamovala velika gospodarska kriza. Za trideseta leta ni bilo mogoče uporabljati glagolov, ki bi gospodarsko življenje opisovali s pozitivnim napredovanjem ali rastjo, govorimo lahko le o upadanju, zdrs, zniževanju ali izgubljanju in velikih socialnih pretresih.<sup>34</sup>

Slovensko gospodarsko zgodovinopisje o 20. stoletju se je začelo konstituirati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Raziskovanje tega obdobja je bilo prevladujoče in prepoznavno vezano na dve imeni, in sicer na Jožeta Šorna in Franceta Kresala. Pri tem pa je treba dodati, da sta začenjala svoje raziskovalno delo v nehvaležnem okolju, saj je bila odsotnost čustvene distan-

<sup>34</sup> Žarko Lazarevič, *Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih*. V: Slovenska trideseta leta, Ljubljana, 1997, str. 33–42.

ce, ki je lajšala delo kolegom na tematikah 19. stoletja, zelo obremenjujoča. Oba sta se usmerila v preučevanje dinamike industrializacije slovenskega prostora, kar je bila politično zaželena tema. Z industrializacijo se je vzpostavljala tudi slovenski delavski razred, s tem pa se je v historičnem in legalističnem smislu legitimirala tudi komunistična stranka. Večino svojega raziskovalnega dela je Jože Šorn opravil na starejših obdobjih. Usmeritev v starejša obdobja ni bil samo »beg« pred »političnim nadzorom«, ampak tudi posledica želje po preučevanju dolgoročnih gospodarskih tendenc in struktur.

Jože Šorn je čas med obema vojnama obravnaval v nekaj razpravah, pri čemer je bila najpomembnejša o industrializaciji in splošnem gospodarskem položaju,<sup>35</sup> ko je postavil osnovno periodizacijo tega časa s stališča značilnosti industrializacije in plastično z ustrezno empirijo pokazal na okrepljeno procesno dinamiko industrializacije Slovenije znotraj jugoslovanskega prostora. Nadaljevanje teh raziskav ga je vodilo v oblikovanje obširnejše razprave o gospodarskem stanju Slovenije prvih letih po vstopu v jugoslovansko državo leta 1918, v novem gospodarskem okolju. Z vstopom v jugoslovansko državo je namreč prišlo do velike spremembe v ravni relativnih cen znotraj ekonomsko nacionalistične politike spodbujanja domačega podjetništva. Šorn je to dobro zaznal in je želel v monografski publikaciji tematizirati gospodarske učinke spremembe državno-političnega okvira po letu 1918. Svoj namen ni uspel povsem uresničiti, saj ga je prehitela smrt. Uspelo pa mu je izoblikovati rokopis o slovenskem gospodarstvu do srede dvajsetih let, ki je izšel daleč po njegovi smrti.<sup>36</sup>

Šornovo delo na področju preučevanja industrializacije je dopolnjeval France Kresal kot njegov sodelavec. Študij razvoja tekstilne industrije, ki je bila v obdobju med vojnama najbolj ekspanzivna gospodarska panoga,

---

<sup>35</sup> Jože Šorn, Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama. V: Kronika, št. 1, 1959, str. 10–21. Jože Šorn, Karakteristični premiki v industrializaciji slovenskega prostora 1873–1929. V: Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1978, 10. zvezek. Osijek, 1978, 1982.

<sup>36</sup> Jože Šorn, Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924, Ljubljana, 1997. Delo sta za objavo dokončno pripravila in uredila Žarko Lazarevič in Neven Borak.

je Kresalu na široko odprl vrata v gospodarsko problematiko časa pred drugo svetovno vojno. Rezultat je bila obsežna monografija s skromnim naslovom Tekstila industrija v Sloveniji.<sup>37</sup> Naslov knjige je le polovično zajemal njeno vsebino. V knjigi je mogoče brati še o marsičem drugem in ne le o tekstilni industriji, kakor nas prepričuje izbrani naslov. Zakrit je ostal drugi del knjige o socialni politiki in materialnem položaju delavstva. S svojo dvojnostjo knjiga ponazarja zahteve tedanjega družbenega okolja in seveda predpisani konceptualni okvir. Industrializacijo je bilo namreč teba obravnavati v kontekstu nastajanja delavskega razreda in specifičnih »delavskih tem«.

Tudi Kresal se ni mogel izogniti celostnemu vrednotenju gospodarskega položaja Slovenije v času med obema vojnama. Pri tem je šel korak naprej od Šorna in segel čez meje industrializacije, skušal je podati celovit pregled gospodarskega stanja v Sloveniji pred drugo svetovno vojno po vstopu v jugoslovansko državo. Kresal je v tej izčrpni razpravi registriral raziskovalne probleme gospodarske zgodovine – transformacijo iz agrarne proti industrijski družbi in s tem povezan problem socialnih strukturnih sprememb iz časa med obema vojnama – in jih povezal v enovit in vzročno-posledični proces.<sup>38</sup> Ker se Kresal v svojem raziskovalnem delu ni umaknil v starejša obdobja, se je moral izogniti zagatni interpretativni zanki. Da ne bi zapadel v okvire »predpisane« oziroma bolje rečeno želenega vzorca pristranskega tolmačenja zgodovinskega razvoja, se je oprijel pozitivizma, deskripcije in zapovrstnega navajanja empiričnih podatkov. Tako je ohranjal strokovno digniteto in relevantnost svojih del zaradi empirične utemeljenosti podaljšal tudi v današnji čas.

Sorazmerno skromne pozornosti, z izjemo razprave Janeza Kosa,<sup>39</sup> je bila deležna tudi elektrifikacija. Vrednost Kosovega dela je tudi v današnjem času velika zaradi izjemno obsežne in tehtne dokumentiranosti rekon-

<sup>37</sup> France Kresal, *Tekstilna industrija v Sloveniji*, Ljubljana, 1976.

<sup>38</sup> France Kresal, *Oris gospodarskega razvoja Slovenije in ekonomskega položaja delavstva 1918–1941*. V: *Delavsko gibanje v Sloveniji 1918–1941*, Ljubljana, 1974.

<sup>39</sup> Janez Kos, *Kranjske deželne elektrarne*. V: *Zgodovinski časopis*, št. 1–2, 1976, str. 79–144.

strukcije poteka oziroma tehničnih vidikov elektrifikacije do druge svetovne vojne. V skladu s tedanjo tradicionalno konceptualizacijo historične stroke, zlasti pa gospodarsko-zgodovinskega dela, ni bilo za pričakovati, da bi se odpirala vprašanja elektrifikacije kot zelo pomembnega modernizacijskega procesa, ki je presegal le pomen novega energetskega vira. Torej ni presenetljivo, da je izostala problematizacija elektrifikacije kot raziskovalnega izziva s stališča dolgoročnega vpliva na prestrukturiranje ekonomije in strukturo delovne sile ter velikega vpliva na druge družbene segmente, omenimo le področje izobraževanja na vseh ravneh in zlasti modificiranje življenjskega stila s »podaljšanjem dneva«. Enako velja tudi za čas po drugi svetovni vojni, ko je bila pospešena elektrifikacija za dobršen del tega obdobja osrednji ideološko-ekonomski cilj. Sami nosilci oziroma izvajalci elektrifikacijske dejavnosti so predstavili svojo plat, ki ni presegla tehnične in tehnicistične plati zunaj vsakega družbenega ali kulturnozgodovinskega konteksta.<sup>40</sup>

Členitev raziskovalnega dela in rezultatov začetnega obdobja gospodarskega zgodovinopisja o 20. stoletju očitno zaznamuje ukvarjanje z omejenim segmentom gospodarsko-socialnih procesov med obema vojnama. Bolj ali manj so odpirali le vprašanja industrijskega razvoja, izjemoma elektrifikacije in prek Kresala dodatno še vzpostavljane socialnovarstvenih sistemov. Zunaj tega paradigmatškega okvira se ni prebil tudi Ivan Mohorič, ki je v svojih delih o zgodovini železnice, rudarstva, industrializacije Mežiške doline in Tržiča posegal tudi v čas med obema vojnama, vendar pa je bilo težišče njegovega dela vendarle na starejših obdobjih.<sup>41</sup> Kot sodobnik in pričevalec časa med obema vojnama – navsezadnje je bil kratek čas tudi minister v jugoslovanski vladi, tudi tajnik osrednjega gospodarskega združenja v Sloveniji – je dodobra poznal ustroj in socialne mehanizme Slovenije izpred druge svetovne vojne. Tako je bil seznanjen z notranjimi informacijami, ki sicer niso dokumentirane v drugi obliki, so pa zelo verjetne. Za obdobje med vojnama je prispeval marsikateri pomem-

---

<sup>40</sup> Razvoj elektroenergetike Slovenije. Ljubljana, 1982.

<sup>41</sup> Več o Mohoriču glej v razdelku o gospodarskem zgodovinopisju o 19. stoletju.

ben detalj za vrednotenje gospodarsko-socialne skice razvojnih značilnosti v dvajsetih in tridesetih letih.

Kot je razbrati je zunaj zanimanja zgodovinarjev ostalo celotno področje kmetijstva, kar tudi ni naključje glede na narekovanje »prioritet« slovenskega zgodovino-pisja od zunanjih dejavnikov. Je pa seveda značilnost paradigmatkega vzorca, da usmerja raziskovalno pozornost na teme, s katerimi se je na ideološki ravni lahko identificiral. Tako je ostala zanemarjena dejavnost, ki je vendarle zagotavljala skromno preživetje dveh tretjin slovenske prebivalstva med vojnama. Poleg tega pa so jo vsesplošna komercializacija in dolžniško financiranje modernizacije, kar niso opravičevali ne dolgoročni, kaj šele kratkoročni donosi, v kriznih tridesetih letih gnali v ekonomski precep, da je bila ogrožena eksistenca kar četrtine slovenskega prebivalstva. Izjema pri obravnavi kmetijstva je bila le Olga Janša Zorn s svojo razpravo o poteku medvojne agrarne reforme,<sup>42</sup> ki je ostala na preizkušeni deskriptivno pozitivistični ravni predstavitve izvajanja agrarne reforme. V tem času raziskovalci še niso problematizirali komparativnih in ekonomskih vidikov agrarne reforme, kar bi prineslo spoznanje, da se je po svojih tipoloških in morfoloških značilnostih uvrščala ob bok podobnim procesom po širnih prostranstvih vzhodne Evrope v obdobju med vojnama. S stališča ekonomskih učinkov je za Slovenijo moč zatrditi, da je bila to obrobna tema. Šlo je predvsem za izrazito politični akt.

Vse do začetka devetdesetih let je slovensko gospodarsko zgodovino-pisje ostajalo zamejeno v tradicionalni konceptualni okvir, ki se je izoblikoval v šestdesetih letih. Posebne kadrovske okrepitve ni bilo. Stanje je ilustrativno in kritično predstavil že omenjeni prof. Ferdo Gestrin. Njegovo izčrpno izvajanje, zgoščeno v nekaj točk, nam stanje slovenskega gospodarskega (in socialnega) zgodovino-pisja na začetku osemdesetih let kaže v naslednji luči:<sup>43</sup>

---

<sup>42</sup> Olga Janša Zorn, Agrarna reforma v Sloveniji. V: Zgodovinski časopis, 1964, str. 173–189.

<sup>43</sup> Ferdo Gestrin, Nekaj pogledov na gospodarsko zgodovino v slovenskem zgodovino-pisju. V: Zgodovinski časopis št. 3, 1982, str. 205–211.

- Nedefiniranost discipline znotraj zgodovinopisne stroke.
- Nezadostna izobraženost zgodovinarjev.
- Metodologija – pozitivizem/deskripcija namesto analize.
- Odsotnost raziskav kompleksnih gospodarskih (socialnih) pojavov/institucij na dolgi rok.
- Pomanjkanje sintetičnih pregledov.

\*\*\*

Nezavidljivo stanje se je začelo spreminjati konec osemdesetih let, ko je pritisk interpretativne enotnosti že popustil. Prestrukturiranje ekonomskega zgodovinopisja se je povsem izoblikovalo v devetdesetih letih in je sovpadalo z generacijskim prelomom, z nastopom nekaj mlajših gospodarskih zgodovinarjev, ki so se kot raziskovalci formirali na začetku devetdesetih let. Prišlo je do kadrovske okrepitve, število raziskovalcev se je podvojilo, s tem tudi obseg raziskav. Tako kot v začetnem obdobju se je proces konceptualnega in vsebinskega premika zaradi majhnosti slovenskega prostora in skromnosti kadrovske zasedbe spet poosebil v dveh zgodovinarjih, v Žarku Lazareviću in Jožetu Prinčiču. Spremembe, ki so nastopile, niso bile tako dramatične kot na področju interpretacije politične zgodovine, zlasti druge svetovne vojne, kjer se je vnel »spopad za zgodovino« oziroma za reinterpretacijo nedavne preteklosti. Tovrstna podmena je v primeru gospodarskega zgodovinopisja neupravičena, spremembe so bile postopne, prav nič dramatične, in to na obeh ravneh – tako na konceptualni kot tudi metodološki ravni. Poudariti je tudi treba, da v času od devetdesetih let dalje ne moremo govoriti o prevladujočem vzorcu. S posplošitvijo lahko izoblikujemo dve usmeritvi, in sicer novo usmeritev ambiciozne problemske obravnave v dolgih časovnih obdobjih s težnjo k interdisciplinarnosti in tradicionalni historiografski deskriptivno pozitivistični pristop.

Soobstoj obeh usmeritev ni konfliktne narave, saj se v svojem sicer različnem pristopu pravzaprav dopolnjujeta. In to se je tudi izkazalo, ne samo enkrat. Najbolj značilen primer tovrstnega dopolnjujočega pri-

stopa je monografska obdelava zgodovine slovenskega bančništva.<sup>44</sup> Knjiga glede na tradicionalni pristop in interpretativni okvir iz sedemdesetih in osemdesetih let predstavlja večkratno novost. Bančništvo namreč z njegovo funkcijo finančnega posredništva postavlja v srčiko gospodarskega mehanizma pri alokaciji sredstev znotraj nacionalne ekonomije. Argumentirano dokumentira tesno povezavo med dinamiko uspešnosti kapitalске akumulacije v bankah in pospešenim gospodarskim razvojem v celotnem obdobju 19. in 20. stoletja ne glede na tip družbene in gospodarske ureditve. S problemskim zajemom celovitosti razvojnih razsežnosti v dolgem časovnem obdobju sta avtorja presegla prevladujoči vzorec. Hkrati se je nazorno izpostavila notranja razdvojenost zaradi diferenciranosti pristopa. Če je prvi del, ki obravnava bančništvo od njegovih začetkov do konca druge svetovne vojne, zastavljen izrazito analitično in sintetično, pa drugi del sloni na deskriptivni rekonstrukciji historičnega dogajanja na bančnem področju. In ta dvojnost je pravzaprav temeljna značilnost slovenskega gospodarskega zgodovinopisja v zadnjih dveh desetletjih.

Kot smo že omenili, je bilo raziskovanje razvojnih dilem slovenskega agrarnega sektorja izrazito deficitarno. In ravno s tem področjem je povezano tudi oblikovanje novega pristopa k gospodarski zgodovini. Več kot očitno ga je razpoznavati v delu Kmečki dolgovi v Sloveniji,<sup>45</sup> ki izstopa po celovitosti in analitičnosti obravnave dolžniškega financiranja kmetijskega sektorja v obdobju t. i. »stoletja kapitalizma« v Sloveniji, v obdobju od zemljiške odveze do konca druge svetovne vojne, od začetkov intenzivnega vključevanja slovenskega kmetijstva v blagovno-denarne tokove s preseganjem naturalnih okvirjev pa do odprave tega problema v nekaj letih po drugi svetovni vojni v sistemu komunistične ekonomije. Celostno zaokrožena obravnava je bila postavljena tako v kontekst splošnega gospodarskega razvoja in gospodar-

---

<sup>44</sup> Žarko Lazarevič, Jože Princič, *Zgodovina slovenskega bančništva*, Ljubljana, 2000.

<sup>45</sup> Žarko Lazarevič, *Kmečki dolgovi na Slovenskem, Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948*, Ljubljana, 1994.

ske in finančne politike ter za čas med obema vojnama, kjer je bil vendarle temeljni poudarek tudi v primerjalni umestitvi v mednarodni okvir.

Avtor monografije je tako postavil izhodiščna načela svojega raziskovalnega dela in predugačenega pristopa k gospodarski zgodovini 20. stoletja, ki je bil uveljavljen tudi v prvem delu omenjene Zgodovine slovenskega bančništva. K temu je kasneje pridružil še sintetične obravnave različnih področij gospodarskega razvoja Slovenije. Tako tematika njegovega raziskovalnega dela sega od preučevanja razvoja kmetijstva,<sup>46</sup> procesa industrializacije,<sup>47</sup> zadružništva,<sup>48</sup> vloge nacionalizma v ekonomiji,<sup>49</sup> reprezentacij in percepcij nacionalnega interesa<sup>50</sup> ter razvoja finančnega sektorja v Sloveniji v evropskem kontekstu.<sup>51</sup> Svoje raziskovalno delo pa dopolnjuje z raziskovanjem vpliva gospodarskih procesov na družbeno strukturo in v tem okviru zlasti dolgoročno strukturno spreminjanje gospodarsko-socialne podobe Slovenije v primerjalnih razsežnostih evropskega gospodarskega prostora v 19. in 20. stoletju.<sup>52</sup>

Žarko Lazarevič je skušal vplivati tudi na spremembo metodoloških zavez, raziskovalnih prijemov in tehnik. Dejstvo je, da raziskovanje gospodarske in socialne zgodovine postavlja raziskovalca v nov položaj, ko mora spremeniti običajni način dela. Spoznati in izoblikovati mora nov pristop k obdelavi ogromne količine podatkov, tudi z izkoriščanjem tehnoloških možnosti. S priučitvijo mora k običajni zgodovinski metodi pridružiti še druge metodološke prijeme, z njimi tudi terminologijo. In to

---

<sup>46</sup> Žarko Lazarevič, Slovensko kmetijstvo od zemljiške odveze do druge svetovne vojne. V: Zbornik ob 100-letnici Kmetijskega inštituta Slovenije, Ljubljana, 1998, str. 13–30.

<sup>47</sup> Žarko Lazarevič, Gospodarski vidiki slovenskega življenja v Jugoslaviji do druge svetovne vojne. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji, Ljubljana-Skopje, 1999, str. 49–70.

<sup>48</sup> Žarko Lazarevič, »Aristokrati« in »demokrati« med zadružniki? V: Darja Mihelič (ur.), Gestrinov zbornik, Ljubljana, 1999, str. 351–364.

<sup>49</sup> Žarko Lazarevič, »Economy and Nationalism in Yugoslavia«. V: Helga Schultz-Edvard Kubu (eds.), History and Culture of Economic nationalism in East Central Europe, Berlin, 2006, str. 265–277.

<sup>50</sup> Žarko Lazarevič, Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne. V: Zgodovinski časopis št. 1–2, 2005, str. 101–110.

<sup>51</sup> Serija člankov v Bančnem vestniku od leta 2005 dalje.

<sup>52</sup> Žarko Lazarevič, Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja. V: Zgodovinski časopis, št. 3–4, 2007, str. 397–398.

tiste prijeme, ki so lastni statistični in ekonomski vedi ter sociologiji oziroma ekonomski sociologiji. Če namreč želi s površinske, opisne ravni prodreti v globino dolgoročnih strukturnih sprememb v različnih razvojnih etapah slovenskega gospodarstva in družbe, kar običajna zgodovinarska pot ne omogoča v celoti, mora nujno poseči po analitičnih orodjih, ki so jih izoblikovale druge stroke.

Rezultat tovrstnih pobud je bilo vzpostavljanje sodelovanja z ekonomisti. Izpeljani sta bili dve skupni konferenci na temo dolgoročnih ekonomskih in socialnih strukturnih sprememb<sup>53</sup> in vprašanja manifestacije in tipologije gospodarskih kriz v slovenskem prostoru,<sup>54</sup> ki sta kasneje izšli v posebnih monografskih publikacijah v uredništvu Žarka Lazareviča in Nevena Boraka, v posebni knjižni zbirki Ekonomska knjižnica, ki sta jo spodbudila in urejala imenovana. Obe srečanja sta omogočili plodno izmenjavo interpretacij in analitičnih pristopov prek meja obeh disciplin. Nadalje sta spodbudili okrepljeno zavedanje o relevantnosti historičnih ozadij in empirične izkušnje za tolmačenje ekonomističnih pojavov in fenomenov ter na drugi strani prikladnost uporabe analitsko-teoretičnega kategorialnega aparata ekonomske vede znotraj historične stroke.

V ta miselni koncept se uvršča tudi delo Andreja Pančurja o monetarni politiki v habsburški monarhiji in odzivih nanjo pri Slovencih od srede devetnajstega stoletja do izbruha prve svetovne vojne. Lotil se je tematike, ki je veljala je za hermetično, naporno/zahtevno in predvsem za težko razumljivo v spoznavnem in interpretativnem smislu. Monetarni politiki ni bilo mogoče slediti oziroma jo razumljivo tolmačiti brez navezave na teorijo, brez temeljitega poznavanja del ekonomistov na to temo. Zelo obsežen seznam literature in številna sklicevanja v Pančurjevi knjigi pričajo, da se je tega dobro zavedal. V ospredju obravnave je sicer monetarna politika, vendar pa se nam v ozadju izrisu-

---

<sup>53</sup> Neven Borak, Žarko Lazarevič (ur.), *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju, 1918–1945–1991*, Ljubljana, 1996.

<sup>54</sup> Žarko Lazarevič, Neven Borak (ur.), *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana, 1999.

jejo domišljene konture splošne gospodarske in politične zgodovine habsburške monarhije do prve svetovne vojne. Monetarne politike ni interpretiral iz nje same, temveč iz okolja, v katerem je nastajala in učinkovala in bila z njim determinirana.<sup>55</sup> Pančur ni sledil večinski skupini zgodovinarjev, ki so s posegom na področje gospodarske zgodovine vsebinsko sicer obogatili stroko, a na metodološki in konceptualni ravni ostali v omejitvah tradicionalnega pristopa.<sup>56</sup> Pančur je nasprotno pokazal zvrhano mero sistematičnosti in občutka za sintezo, kar se je potrdilo tudi z drugimi objavami.<sup>57</sup>

V novi konceptualni usmeritvi velja izpostaviti tudi Janeza Cvirna,<sup>58</sup> čigar osrednje raziskovalno delo je sicer politična zgodovina, vendar pa je s svojimi razpravami in v vlogi univerzitetnega profesorja storil veliko za uveljavitev t. i. historične antropologije v zgodovinarski srenji. Znotraj kompleksa historično-antropoloških tem se je dotaknil tudi pomembnega vprašanja ekologije. Gre za pojav, ki do tedaj ni bil ustrezno ovrednoten. Janez Cvirn je problem na primeru Celja postavil v kontekst stihijskega industrijskega razvoja in vpliva na okolje v širokem smislu. Odprl je vprašanje fenomena konfliktnosti interesov znotraj gospodarske sfere, to je konflikta med enostranskimi interesi industrijskega kapitala in interesi vlagateljev v turistično dejavnost. Hkrati seveda tudi konfliktnost med interesi nosilcev industrijskega kapitala in širšim družbenim hotenjem preprečevanja pojavov okoljske in posledično zdravstve-

<sup>55</sup> Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, Celje, 2003.

<sup>56</sup> Naj naštejemo le najbolj izstopajoče, kot so Nadja Terčon o gospodarstvu slovenske Obale in vlogi Trsta v tem prostoru v 19. stoletju (Z barko v Trst. Koper, 2004). Alenka Kacičnik - Gabrič o položaju kmetov na nekdanjem gospodstvu Snežnik (O kmečkih dolgovih drugače, Ljubljana, 2004). Nina Zupancič - Pušavec o pravnih podlagah statusnega položaja gospodarskih subjektov od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne (Oblike organiziranja gospodarstva na Slovenskem, Ljubljana, 2003). Hedvika Zdovc o sejemski dejavnosti v Celju (Sejmi na Celjskem, Celje, 2006). Milko Mikola o industrializaciji Celja (Zgodovina celjske industrije, Celje 2004). Bojan Himmelreich o prehrabeni oskrbi Celja med vojnam (Namesto žemlje črni kruh – organizacija preskrbe z živil v Celju v času obeh svetovnih vojn, Celje, 2001). Mojca Šorn, Življenje Ljubljčanov med drugo svetovno vojno, Ljubljana, 2007).

<sup>57</sup> Andrej Pančur, Ekonomska vloga Avstro-Ogrske v evropskem prostoru s stališča modernizacijskih procesov in položaja posameznih dežel v njej. V: Prispevki za novejšo zgodovino, št. 2, 2002, str. 17–30.

<sup>58</sup> Janez Cvirn, Ekološki problemi v Celju med obema vojnama. V: Celjski zbornik 1994, Celje, 1994, str. 159–172.

ne patologije. Problemiziral je torej vprašanje industrializacije s kvalitativnega vidika in ne s kvantitativnega, kar na splošno prevladuje v slovenskem gospodarskem zgodovinopisju.

Tudi z Borisom Brovinskim se je potrdilo, da interdisciplinarni pristop lahko prinese opogumljajoče rezultate. Zaradi svoje tehniške izobrazbe je Brovinsky, z izpričanim pripovednim darom, v obravnavi razvoja avtomobilizma na Slovenskem poleg interakcije z okoljem, družbo in posamezniki močno izpostavil tudi tehnološki vidik razvoja slovenske industrije v zadnjih dveh stoletjih.<sup>59</sup> Brovinsky se je v teh prizadevanjih po osvetlitvi vloge tehnologije v gospodarskem razvoju Slovenije pridruževal naporom predhodnika Sandija Sitarja kot pisca o historičnih vidikih aplikacij in inovacij na področju tehnologije.<sup>60</sup> Zanimariti pa tudi ne smemo njegovega uredniškega dela pri Zborniku za zgodovino naravoslovja in tehnike, edine tovrstne edicije med Slovenci.

\*\*\*

Z družbenimi spremembami konec osemdesetih oziroma na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je konceptualni preskok nastopil tudi na drugih področjih ekonomskega življenja in ekonomskega zgodovinopisja. Reorganiziranje družbe na postulatih tržne ekonomije, osebne pobude in osebne odgovornosti za ekonomski in socialni uspeh ni moglo obiti zgodovinopisja. Sprožala so se vprašanja historične legitimnosti in kontinuitete oziroma diskontinuitete zasebne gospodarske in socialne pobude v formalizirani obliki podjetništva. Na pobudo Žarka Lazareviča je januarja 1994 Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani priredil znanstveni sestanek na temo historičnih dimenzij in form podjetniške pobude v slovenskem prostoru do odprave zasebne gospodarske pobude po koncu druge svetovne vojne.<sup>61</sup> S tem je bila

<sup>59</sup> Boris Brovinsky, *Kako so konjske moči izpodrivale konje*, Ljubljana, 2005.

<sup>60</sup> Iz obsežne bibliografije naj opozorim na njegovo doktorsko disertacijo iz leta 1989 o zgodovini letalstva in na 100 let avtomobilizma na Slovenskem, Ljubljana, 1998.

<sup>61</sup> Podjetništvo na Slovenskem, Razprave s simpozija v Ljubljani, 19. 1. 1994. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* št. 1, 1994, str. 45–55.

odprta pot postopne spremembe konceptualnega izključevanja tematizacije podjetniških podvigov in usod iz historičnega znanstvenokritičnega spoznavnega repertoarja. Podjetništvo kot raziskovalni problem je postalo sestavni in nepogrešljivi del celostne interpretacije gospodarskega razvoja slovenskega prostora. Kot dodatna spodbuda je štiri leta kasneje učinkovala kolektivna monografija *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*.<sup>62</sup>

S prehodom v novo tisočletje so monografske obdelave posameznih podjetnikov postale samoumevni del znanstvenoraziskovalnega dela, ki privlači predvsem mlajše raziskovalce.<sup>63</sup> Opozoriti velja, da večina teh del ne prinaša metodološkega ali kakega drugega konceptualnega novuma, temveč njihovi avtorji kot manj izpostavljeni zgodovinarji vztrajajo na preizkušenem deskriptivnem pozitivizmu. Glede inovativnosti velja izpostaviti delo Andreja Studna in Katarine Kobilice,<sup>64</sup> ki sta vnesla prezrt interpretacijski vzorec v raziskovalni predstavitvi individualnega podjetnika s stališča njegovega pomeščanjenja tako v ekonomskem udejstvovanju kot na področju zasebnega vrednostnega sveta in življenjskega stila. Vse v maniri socialno-zgodovinskega pristopa.

Kot nov pristop je omeniti tudi monografijo o slovenskih bančnikih v 19. in 20. stoletju,<sup>65</sup> v kateri je predstavljenih več kot dvajset bančnih direktorjev, ki so vodili najpomembnejše bančne ustanove ali pa so bili kako drugače zaslužni za razvoj bančništva na Slovenskem. Monografija je predstavljala dvojno novost v slovenskem zgodovinopisju. Na eni strani je presegla klasično pojmovanje podjetništva kot aktivnega lastništva

---

<sup>62</sup> Jasna Fischer, Ferdo Gestrin, Olga Janša - Zorn, France Kresal in Žarko Lazarevič, *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*, Vrhnika, 1998.

<sup>63</sup> Denimo: Miran Aplinc, Vošnjaki – industrialci iz Šoštanj. Šoštanj, 2005. Majda in Jože Žontar, Stavbenik Josip Ipavec, Ljubljana, 2001. Jože Žontar, Kaznovana podjetnost – kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc, Ljubljana, 2005. V tem oziru je zanimivo delo arhitekta Boga Zupanciča, ki s stališča pomena arhitekture posameznih stavb v Ljubljani govori tudi o njihovih lastnikih, med katerimi je srečati množico vidnih in manj izstopajočih slovenskih podjetnikov pred drugo svetovno vojno. Glej serijo knjig *Usode ljubljanskih stavb in ljudi* (Ljubljana, 2005, 2006, 2007).

<sup>64</sup> Andrej Studen, Katarina Kobilica, *Volja do dela je bogastvo*, Mikrozgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku (1885–1953) in njegovi družini, Ljubljana, 1999.

<sup>65</sup> Žarko Lazarevič, Jože Princič, *Bančniki v ogledalu časa*, Življenjske poti slovenskih bančnikov v 19. in 20. stoletju, Ljubljana, 2005.

in vodenja določene gospodarske družbe in izpostavi-la vprašanje kakovosti struktur in tehnik upravljanja delniških družb ter kontekstov in relacij med upravo in lastniki. Na drugi strani pa je problematizirala vlogo posameznika v gospodarskem življenju znotraj državne ekonomske pobude hierarhične komunistične ureditve.

Na vsebinskem področju je izjemno velik napredek viden na področju raziskovanja gospodarske zgodovine komunističnega obdobja. Presenetljivo je bila tudi v tem času agrarna problematika ponovno zunaj obsežnejšega raziskovalnega interesa. Izjemo predstavlja vprašanje agrarne reforme kot ene od etap odpravljanja zasebne pobude oziroma spremenjene vloge kmetijstva v komunistični ureditvi. Hkrati pa tudi kot uvoda v, na začetku petdesetih let opuščeno, kolektivizacijo kmetijstva.<sup>66</sup> Zdenko Čepič kot najbolj izpostavljen raziskovalec področja kmetijstva po letu 1945 je ta »dolga« nato več kot izdatno poravnal na straneh sintetične Slovenske novejšje zgodovine. Na obrobju zgodovinarskega zanimanja je ostalo tudi vprašanje zavarovalništva, ki je povsem v domeni ljubiteljskih zgodovinarjev iz zavarovalniških vrst ali mladih kolegov.<sup>67</sup>

Velik raziskovalni in človeški napor je bil vložen v tematizacijo gospodarsko-političnih razmer in procesov v Sloveniji za ves čas komunistične ureditve. Kot že rečeno, predstavlja leto 1945 v slovenski (in seveda tudi v jugoslovanski) zgodovini veliko prelomnico. Gre za izrazito cezuro, ki je ekonomski in socialni razvoj postavila na povsem nove temelje. Nastopila je obsežna preobrazba družbenega in gospodarskega tkiva v skladu s komunističnim ideološkim vzorcem. Če je Slovenija s prevratom leta 1918 zamenjala le državni okvir, ne da bi se sistemsko okolje (duh in način poslovanja), ki je določalo pogoje gospodarjenja, bistveno spremenilo, pa za čas po letu 1945 to ne drži. Nastopil je čas novih vrednot, zlasti na ekonomskem področju, kjer so se obračale v svoje nasprotje. Nekdaj pravno in vredno-

---

<sup>66</sup> Zdenko Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945–1948*, Maribor, 1995.

<sup>67</sup> Franc Škufca, *Zavarovalstvo na Slovenskem*, Ljubljana, 2003. Sašo Radovanović, Srečko Čarni, *Zgodovina zavarovalništva v Mariboru*, Maribor, 2007.

stno jasno opredeljene norme so postale relativne, če že ne izrecno prepovedane, pa vsaj nespodobne in s tem tudi nezaželene. Uveljaviti je bilo treba nove vrednote, povsem drugačne od tistih pred drugo svetovno vojno. Proces odstranjevanja predvojnih gospodarskih vrednot je stekel sočasno z vzpostavljanjem novega režima, najznačilnejša ukrepa pa sta bila poddržavljenje proizvodnih sredstev in dejavnosti v neagrarnem sektorju in agrarna reforma v kmetijstvu.

Podržavljanja so oznanila v temelju spremenjena izhodišča pospeševanja gospodarskega razvoja. Komunisti so obljubljali hitro in temeljito preseganje predvojnih razmer. Oprijeli so se nauka, zasnovanega v Sovjetski zvezi, ki je v teoretskem smislu obetala hiter, skladen in učinkovit gospodarski razvoj. Strogo centralizirano in do zadnje malenkosti načrtovano gospodarsko življenje naj bi omogočilo vsesplošno blagostanje. Dosledno uresničevanje teoretskih izhodišč, ki jih lahko opredelimo bolj kot zbir želja kakor stvarno izkušnjo, je hitro pokazalo številne pomanjkljivosti. Tako ni presenetljivo, da so že po enem desetletju ta razvojni model začeli opuščati in ga nadomeščati z nekoliko drugačnim, za katerega je bilo značilno večje upoštevanje načel ekonomičnosti in bolj skladnega gospodarskega razvoja, s čedalje bolj napredujočo decentralizacijo odločanja v gospodarstvu – prenos pooblastil z zvezne na republiško raven.

Najpomembnejša strukturna sprememba, ki jo je prinesel čas po drugi svetovni vojni, je bila vidna v dokončanju procesa industrializacije. Treba je poudariti, da so komunisti samo dokončali in pospešili že pred vojno napredujoč proces, pač v skladu s svojim osnovnim vodilom, da je potrebno v najkrajšem času ne glede na ceno in žrtve postati industrijska dežela. To pa je pomenilo prelom z dotedanjim značajem industrializacijskega vzorca, stihijskost in nenačrtnost, tako značilni za predvojni čas, je zamenjala izrazito centralistično zasnovana industrializacijska praksa.

Sestava družbenega proizvoda kaže, da se je gospodarska struktura v Sloveniji v primerjavi s predvojnim obdobjem povsem spremenila. Slovenija je v slabega pol stoletja po drugi svetovni vojni postala visokoindustrializirana dežela, kjer sta industrija in rudarstvo prispe-

vala skorajda polovico družbenega proizvoda. Skladno z napredujočo industrializacijo so rasli tudi deleži storitvenih dejavnosti, ki jih industrija potrebuje za svoje nemoteno poslovanje – gradbeništvo, promet, trgovina. V tem času se je zgodila tudi pomembna sprememba. Stopnja industrializacije v povojnem obdobju je bila tolikšna, da je v Sloveniji začelo primanjkovati delovne sile, zlasti od šestdesetih let naprej. Slovenija se je tako prvič v svoji dotedanji gospodarski zgodovini srečala s pojavom, ki ga do tedaj ni poznala. Nasprotno, celo za 19. stoletje je bilo značilno izrazito nesorazmerje med obsegom potencialne delovne sile in realnimi zaposlitvenimi možnostmi. Slovenija je tako postala tudi imigrantska dežela.<sup>68</sup>

Zvesti preučevalec in interpret teh procesov je prav gotovo najbolj izpostavljen zgodovinar povojnega obdobja. Gre za že omenjenega Jožeta Prinčiča, ki je v občudujočem številu monografij raziskal procese odpravljanja predvojne gospodarske-socialne strukture in na to navezujočih se vrednot,<sup>69</sup> vzpostavljanja nove gospodarske ureditve po sovjetskem vzorcu<sup>70</sup> in postopno uvajanje gospodarskih reform v šestdesetih letih<sup>71</sup> ter zadnji dve desetletji gospodarskega razvoja Slovenije v jugoslovanskem okviru<sup>72</sup> in kot zadnjo tudi natančno predstavitev delovanja socialističnega podjetja.<sup>73</sup> Nedvomno je treba poudariti tudi monografijo, s katero je postavil v ospredje vlogo in položaj ekonomistov kot posebne intelektualne skupine, ki je od šestdesetih let dalje s poglobljanjem gospodarske krize, tako kot v drugih komunističnih državah, vedno bolj pridobivala na pomenu v očeh politikov.<sup>74</sup> Na ravni periodizacije je Prinčič prevzel časovni koordinatni sistem, ki ga je izoblikovalo sočasno aktualno-politično besedišče oziroma

<sup>68</sup> Žarko Lazarevič, O stoletju industrije v Sloveniji. V: Drago Jančar in Peter Vodopivec (ur.), *Slovenci v XX. Stoletju*, Ljubljana, 2001, str. 106–115.

<sup>69</sup> Jože Prinčič, *Povojne nacionalizacije v Sloveniji, 1945–1963*, Novo mesto, 1994.

<sup>70</sup> Jože Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*, Novo mesto, 1992.

<sup>71</sup> Jože Prinčič, *V začaranem krogu – Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme (1955–1970)*, Ljubljana, 1999.

<sup>72</sup> Jože Prinčič, Neven Borak, *Iz reforme v reformo – Slovensko gospodarstvo 1970–1991*, Ljubljana, 2006.

<sup>73</sup> Jože Prinčič, *Tovarna vijakov Plamen Kropa – Od konca druge svetovne vojne do stečaja in novega začetka (1945–1997)*, Kropa, 2007.

<sup>74</sup> Jože Prinčič, *Zveza ekonomistov Slovenije v času in prostoru*, Ljubljana, 2001.

dinamika političnega razvoja. Na prvi pogled presenetljivo, vendar smotno, saj so zaradi zasnove komunistične gospodarske ureditve kot v prvi vrsti političnega sistema politična poimenovanja izražala tudi novo vsebino gospodarskih procesov.

Prinčičev prispevek je v vsebinskem smislu, v smislu odpiranja novih raziskovalnih področij, gotovo neprecenljiv. Namensko usmerjanje vse energije v uresničitev ambicioznega raziskovalnega načrta čimprejšnje rekonstrukcije historične gospodarsko-politične dinamike druge polovice dvajsetega stoletja je potekalo v skladu s tradicionalnim zgodovinarskim konceptualnim in metodološkim vzorcem, v deseminacijskem pogledu pa z uporabo deskriptivno pozitivističnega pristopa. Na tej točki je Prinčiča dopolnil Neven Borak, ki je tudi soavtor knjige o zadnjih dveh desetletjih Slovenije v jugoslovanskem nacionalnem gospodarstvu.<sup>75</sup> Samostojno je Borak posegel na področje zgodovinopisja z obravnavo ekonomskih vzrokov delovanja in razpada Jugoslavije.<sup>76</sup> Po osnovni izobrazbi ekonomist je v zgodovinopisju apliciral metodološko-konceptualni okvir, ki je lasten ekonomski vedi. Oborožen s sodobnimi ekonomskoteoretičnimi spoznanji ter analitičnimi orodji in tehnikami matične stroke se je lotil reinterpretacije konstrukcije historične realnosti glede mesta in vloge Slovenije znotraj jugoslovanskega ekonomskega prostora. Kot prvi v Sloveniji je deloma uporabljal tudi kliometrične konceptualizacije<sup>77</sup> ali, kot je zapisal Eric Hobsbawm,<sup>78</sup> prijeme retrospektivne ekonometrije.

\*\*\*

V svoji analizi stanja gospodarskega zgodovinopisja je Ferdo Gestrin med drugim poudaril pomanjkanje sintetičnih pregledov transformacijskih značilnosti ekonomije na slovenskih tleh. Ta njegova pripomba velja tako za kolektivna kot avtorska dela in je upravičena.

---

<sup>75</sup> Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, 2006.

<sup>76</sup> Neven Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*, Ljubljana, 2002.

<sup>77</sup> Neven Borak, *Denarne reforme*, Ljubljana, 1998.

<sup>78</sup> Eric Hobsbawm, *O istoriji*, Beograd, 2003, str. 107–138.

Kot smo spoznali, je prvi samostojen pregled gospodarske zgodovine Slovenije izšel v angleščini, in to pred štiridesetimi leti. Na manjšem časovnem izseku sta se Hočevanju, leto dni za njegovo knjigo, pridružila Ferdo Gestrin in Vasilij Melik. V njunem pregledu slovenske zgodovine dolgega 19. stoletja sta v gospodarskozgodovinske teme uvrstila ob bok drugim in tako predstavila celovitost emancipacije Slovencev kot kulturnega, ekonomskega in političnega subjekta. Sicer ne povsem ekspliciten, a vendarle zadosti zaznaven je poudarek na korelaciji ekonomske in nacionalno-politične emancipacije Slovencev do razpada habsburške monarhije.<sup>79</sup>

V šestdesetih letih je nastajal tudi izjemno ambiciozen projekt z naslovom *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*.<sup>80</sup> Šlo je za projekt leksikografsko-enciklopedične strukture velikih časovnih in vsebinskih razsežnosti, da bi zajeli večplastnost gospodarskega in socialnega razvoja v Sloveniji. Okoli projekta so združili izkušnje in znanje številni zgodovinarji z očitno prevlado kolegov, katerih primarno področje je bila zgodovina srednjega veka. Delo je na koncu izšlo v dveh zvezkih z obravnavami različnih vidikov samo agrarne zgodovine. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* je ostala za najnovejša historična obdobja vsebinsko pomanjkljiva, nedorečena in neuravnovešena, tudi na področju agrarnih panog. Njen bistven poudarek je še vedno ostajal na starejših obdobjih, ki jih je pokrila z zavidljivo mero natančnosti in dokumentiranosti v vseh pogledih, kar potrjuje tezo o umiku zgodovinarjev v starejša obdobja. Hkrati pa tudi izpostavlja, da zamudniško konstituiranje gospodarske zgodovine novejših obdobj v nenaklonjenem družbenem okolju in ozračju matične stroke torej ni ostalo brez posledic.

Nenaklonjenost okolja gospodarski zgodovini novejših obdobj je postala še bolj očitna leta 1979, ko je izšla prva ambiciozna obravnava zgodovine Slovencev od naselitve do trenutka natisa.<sup>81</sup> Trenutek je bil pravi, saj

---

<sup>79</sup> Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918*. Ljubljana, 1966.

<sup>80</sup> *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* I. (1970) in II. (1980).

<sup>81</sup> *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana, 1979.

se je gospodarsko zgodovinopisje o 19. in 20. stoletju do takrat že dodobra konstituiralo in je bilo sposobno sintetizirati gospodarske in socialne dosežke. Gospodarski zgodovini 19. stoletja je bilo namenjeno sorazmerno veliko prostora,<sup>82</sup> seveda le v primerjavi s pokritostjo gospodarske zgodovine 20. stoletja, nikakor pa ne v deležnih razmerjih do drugih vsebin, denimo političnih ali kulturnih. Razlika je bila nesorazmerno velika, da ne bi dala misliti. Delež gospodarskih vsebin za čas po letu 1918, po vstopu v jugoslovansko državo, je bil sploh izjemno skromen. Če za čas po letu 1945 lahko to pripišemo mladostni neizkušeni kolegov, ki so bili šele na začetku raziskovalne poti, in večdimenzionalni »nezaželenosti oz. neprimernosti«<sup>83</sup> Hočevarjevega dela, pa je za obdobje med dvema vojnama mogoč le drugačen sklep. Še zlasti, če spomnimo, da so publicirana raziskovalna spoznanja že omogočala sintezizacijo.

V tako skromno odmerjenem prostoru se je izražal odnos prevladujoče konceptualizacije zgodovinske znanosti v Sloveniji, ki gospodarskih vsebin najnovejših obdobj ni prepoznavala kot zadosti relevantnih, da bi jim odmerila sorazmeren prostor, tudi v primerljivih razmerjih do drugih vsebin historične prezentacije, denimo absolutno prevladujočih političnih tem. Druge samostojne monografske predstavitve gospodarske zgodovine Slovencev v slovenskem jeziku sicer še nismo bili deležni. Natis ekonomske zgodovine Slovenije, ponovno v angleščini, iz leta 1999<sup>83</sup> je bil v povsem drugi funkciji in zaradi koncepta, omejenega na najbolj temeljne informacije o dolgem obdobju od terezijansko-jožefinskih reform do osamosvojitve Slovenije leta 1991, tudi omejenega potenciala in s tem skromnega dosega. Založnik je delo ponudil tujim poslovnim krogom, tujim poslovnežem, ki so vzpostavljali ali že imeli vzpostavljeno ekonomsko sodelovanje s slovenskimi gospodarskimi subjekti. Osnovna ideja, resda nekoliko naivna, je bila, da naj bi ta način spodbudili tuje poslovneže k uporabi

---

<sup>82</sup> Gre za posledico dejstva, da sta avtorja Ferdo Gestrin in Vasilij Melik za objavo v Zgodovini Slovencev priredila in dopolnila svojo knjigo Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918.

<sup>83</sup> Jasna Fischer, Žarko Lazarević, Jože Prinčič, *The Economic History of Slovenia (1750–1991)*, Vrhnika, 1999.

slovenske gospodarske preteklosti kot identitetne točke, kot enega od elementov za legitimacijo odnosa do slovenskega prostora v sedanjosti.

Če so snovalci Zgodovine Slovencev iz leta 1979 še lahko – resda ne v celoti, a vendarle – prezrli gospodarskozgodovinske teme, pa se trideset let kasneje to ni moglo več ponoviti. Kadrovska pomnožitev, konceptualno-metodološko prestrukturiranje in izjemna rast vsebinskega raziskovalnega repertoarja so pritegnili pozornost širše strokovne in drugih laičnih javnosti. Samozavedanje o lastni strokovni identiteti znotraj historične stroke in sposobnost sintetiziranja obsežnih gospodarsko-socialnih procesov, pojavov in fenomenov sta okrepila samozavest gospodarskih zgodovinarjev. Rezultat tega je bil viden, ko je izšla izjemno obsežna dvodelna Slovenska novejša zgodovina,<sup>84</sup> ki zajema čas zadnjega poldruga stoletja slovenske zgodovine. Kot pobudnik projekta in eden urednikov je Žarko Lazarevič že v izhodiščni zasnovi vgradil gospodarsko-socialne zgodovinske teme enakovredno ob bok politično-kulturnim temam od sredine 19. stoletja, ko so se Slovenci uveljavili kot politično-kulturna, z zamudo tudi kot prepoznavna gospodarska entiteta, pa do pridobitve slovenske državnosti leta 1991 oziroma mednarodnega priznanja leta 1992. V Slovenski novejši zgodovini je tako ponujen v branje in kritično presojo prvi celovit in vsestranski pregled gospodarske zgodovine Slovencev od druge polovice 19. do konca 20. stoletja. Med avtorji nastopajo gospodarski in socialni zgodovinarji različnih generacij, kar je omogočilo dopolnjevanje mladostne zagnanosti in seniorske previdnosti in izkušenosti.<sup>85</sup>

Temeljni konceptualni in vsebinski okvir predstavitve gospodarske in socialne zgodovine na straneh Slovenske novejše zgodovine predstavlja proces oblikovanja slovenskega gospodarskega sistema in integracije slovenskega ozemlja v enoten gospodarski prostor v različnih sistemsko-političnih okvirih (habsburška mo-

---

<sup>84</sup> Slovenska novejša zgodovina, Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, Ljubljana, 2005.

<sup>85</sup> Med avtorji tako nastopajo Jasna Fischer, France Kresal, Peter Vodopivec, Zdenko Čepić, Jože Prinčič, Neven Borak, Žarko Lazarevič, Andrej Studen in Andrej Pančur.

narhija, Jugoslavija – kapitalizem, komunizem) in ob tem potekajoč prehod iz agrarne v industrijsko družbo z vsemi posledicami na socialnem področju. Določene je rečeno, gre za tematizacije kratko- in dolgoročnega prestrukturiranja tradicionalne gospodarske podobe oziroma modernizacije slovenske gospodarske in socialne sestave v obdobju od srede 19. stoletja dalje; od začetkov oblikovanja moderne gospodarske ureditve z opustitvijo fevdalizma do današnje postindustrijske družbe. To epoko velikih socialno-gospodarskih strukturnih sprememb so kot najbolj značilni opredeljevali naslednji procesi: deagrarizacija in industrializacija v gospodarskem pogledu ter urbanizacija in spremljajoča sprememba življenjskega stila v socialnem pogledu.

Uredniško je bila obravnava gospodarsko-socialnih procesov sektorsko razčlenjena na agrarno in neagrarno zgodovino. V okviru kmetijske problematike je bila v ospredju deagrarizacija Slovenije, kot njen sestavni del jo opredeljujejo naslednje vsebine: dolgoročno prestrukturiranje kmetijstva (proizvodna/panožna sestava ter njen obseg, dinamika in dejavniki sprememb), individualizacija in komercializacija kmetijstva, uvajanje dosežkov agrarnotehničnega prevrata, sistemsko okolje, položaj, vloga in delež kmetijstva v različnih državnih okvirih in družbenih ureditvah ter mehanizmi institucionalnega spodbujanja strukturnih sprememb in podjetništva v kmetijstvu. Za sklop neagrarnih historičnih spremenljivk je bila vsebina zajeta v združujočem pojmu industrializacije, to je njene procesne dinamike v različnih državno-političnih okvirih in sistemsko različno opredeljenem gospodarsko-političnem okolju. To pomeni obravnavo posameznih stopenj industrializacije prek preraščanja okvirov izoliranih modernizacijskih jeder v 19. do industrializacije kot kontinuiranega družbenega in gospodarskega procesa v 20. stoletju. Predstavitev industrializacije je terjala tudi odpiranje še cele vrste tem: prometna infrastruktura, institucije finančnega posredništva, financiranje podjetniške pobude (domači in tuji kapital), energetska oskrba, trgovina in obrt, razvoj tehnologije, vodenje in upravljanje, inovacije, oblikovanje gospodarskih elit in njihove relacije do drugih družbenovplivnih slojev. V okviru socialne zgodovine pa

so izpostavljene soodvisne socialne posledice obsežnih procesov deagrarizacije in industrializacije. Poglavlja o gospodarski in socialni zgodovini vsebujejo tudi analize dolgoročnega spreminjanja socialne strukture (prebivalstvo, poklici, notranje in zunanje migracije, zdravstvena podoba) in krajine (urbanizacija), razvoj socialnovarstvenega sistema (zdravstveno, nezgodno in pokojninsko ter zavarovanje zoper brezposelnost), spreminjanje življenjskega stila različnih družbenih slojev, kot so šege in navade, družabno življenje, prehrana, oblačila in stanovanjska kultura, življenjska raven, načini oblikovanja in razvoj potrošniške družbe. V ta sklop pa sodi tudi predstavitev turizma v vsej večplastnosti kot gospodarskega, socialnega in kulturnega fenomena.

Emancipacija gospodarske zgodovine je razvidna tudi iz dela že večkrat omenjenega Petra Vodopivca. Tokrat izpostavljamo njegov sintetični pregled slovenske zgodovine od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja. Gre za avtorsko sintetično delo, ki gospodarsko zgodovino vključuje kot neločljiv del slovenske zgodovine zadnjih dveh stoletij. Avtor postavlja gospodarsko zgodovino v širši družbeni kontekst in izpostavlja (ne) modernizacijske tendence znotraj ekonomije v povezavi s splošno družbeno in kulturno-duhovno (ne)modernizacijo, za obdobje komunizma pa v soodvisnosti politike in ekonomije in sinhronosti političnih in gospodarskih reformnih procesov. Vodopivec je namreč predstavnik integralističnega pristopa v zgodovinopisju, ki močno izpostavlja kompleksnost družbeno-historičnih procesov v različnih sferah družbene sestave, tako materialne kot duhovne. Kot take jih je tudi mogoče celostno tolmačiti le v dolgoročni perspektivi z upoštevanjem njihove vzajemne interakcije. Dodatno smiselno dimenzijo tega izhodišča je predstavljalo vztrajanje imenovanega na nujnosti izstopa iz paradigmatske referenčne ujetosti v meje slovenskega etničnega prostora, kar je hkrati pomenilo tudi prelom s tradicionalnim vzorcem podobe in mesta slovenske zgodovine. S tem svojim stališčem je imel Peter Vodopivec v osemdesetih in devetdesetih letih kot univerzitetni profesor velik vpliv na cele generacije študentov, na njihove konceptualne in metodološke usmeritve. Navedena knjiga je požela izjemen uspeh ne

samo v strokovnih krogih, temveč tudi ali predvsem pri nezgodovinarskem občinstvu. Poleg visoke ravni strokovnosti je k temu pripomogel tudi »duh literarnosti«. Narativnost, kar zgodovino približuje literaturi in kar avtor že dolgo poudarja kot temeljno načelo komunikacije zgodovinarja z javnostmi, ni mogla ostati brez posledic.

Slovenska novejša zgodovina in Vodopivec sintetični pregled slovenske zgodovine, ki predstavljata sintetiziranje dosedanjega znanja oziroma stanja raziskovalnih dosežkov, prav gotovo hkrati pomenita tudi emancipacijsko prvinjo za slovensko gospodarsko zgodovinopisje. Nesporno je namreč mogoče zatrditi, da se je gospodarska zgodovina po dolgi desetletjih povsem uveljavila ob drugih zvrsteh zgodovine. Vzpostavila se je kot samostojna poddisciplina zgodovinske znanosti, s tem pa se je tudi končal proces njenega konstituiranja.